

DE ONDERWIJSVISITATIE
**Godgeleerdheid en
godsdienstwetenschappen**

Een evaluatie van de kwaliteit van de academische opleidingen Godgeleerdheid
en godsdienstwetenschappen aan de Vlaamse universiteiten

www.vluhr.be/kwaliteitszorg Brussel – oktober 2014

vluhr

**DE ONDERWIJSVISITATIE
GODGELEERDHEID EN GODSDIENSTWETENSCHAPPEN**

Een gedrukte versie van dit rapport kan tegen betaling bekomen worden bij de Cel Kwaliteitszorg.

Ravensteingalerij 27
1000 Brussel
T +32 (0)2 792 55 00
F +32(0)2 211 41 99

Het rapport is elektronisch beschikbaar op www.vluhr.be/kwaliteitszorg

Wettelijk depot: D/2014/12.784/35

VOORWOORD VAN DE VOORZITTER VAN HET BESTUURSCOMITÉ KWALITEITSZORG

Voor u ligt het rapport van de visitatiecommissie Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen. Deze visitatiecommissie brengt met dit rapport verslag uit over haar evaluatie van academische opleidingen in de Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen. Daarbij geeft zij toelichting bij de oordelen en aanbevelingen die resulteren uit het kwaliteitsonderzoek dat zij heeft verricht bij de bezochte opleidingen. Dit initiatief kadert in de opdracht van de Vlaamse Universiteiten en Hogescholen Raad (VLUHR) betreffende de externe kwaliteitszorg in het Vlaamse hoger onderwijs.

Het visitatierapport is in de eerste plaats bedoeld voor de betrokken opleidingen. Daarnaast wil het rapport aan de maatschappij objectieve informatie verschaffen over de kwaliteit van de geëvalueerde opleidingen. Daarom is het visitatierapport ook op de webstek van de VLUHR publiek gemaakt.

Dit visitatierapport geeft een momentopname weer van de betrokken opleidingen en vertegenwoordigt daarmee slechts één fase in het proces van blijvende zorg voor onderwijskwaliteit. Immers, al na korte tijd kunnen de opleidingen gewijzigd zijn, al dan niet als reactie op de oordelen en aanbevelingen van de visitatiecommissie.

Graag dank ik namens het Bestuurscomité Kwaliteitszorg van de VLUHR de voorzitter en de leden van de visitatiecommissie voor de bestede tijd alsook voor de deskundigheid waarmee zij hun opdracht hebben uitgevoerd. De visitatie was ook enkel mogelijk dankzij de inzet van velen die binnen de opleidingen betrokken waren. Ook hen willen wij daarvoor onze erkentelijkheid betuigen.

Hopelijk ervaren elk van de opleidingen dit rapport als een kritische weerspiegeling van hun inspanningen en als een bijkomende stimulans om de kwaliteit van het onderwijs in hun opleiding te verbeteren.

Nik Heerens

Voorzitter Bestuurscomité Kwaliteitszorg

VOORWOORD VAN DE VOORZITTER VAN DE VISITATIECOMMISSIE

Visitaties hebben zo een eigen dynamiek. De voorbereiding vraagt het nodige aan ‘huiswerk’ van de instellingen en de commissieleden. Een instelling zal de vele aspecten van het onderwijs kritisch onder de loep nemen, wegen, zo nodig bijstellen en vervolgens zorgvuldig en uitgewogen beschrijven in een zelfevaluatie-rapport. Commissieleden maken het rapport zich naar vermogen eigen, soms duizelig van het jargon en de afkortingen, en bestuderen eindproducten van het onderwijsleerproces. Dan komt het bezoek. Er is een lichte nervositeit: wat gaan ze vragen, is er een open sfeer, komen de gesprekken op gang? Er is ook goede discussie, ontspannende humor, soms doorvragen op punten waarvan je als commissie vermoedt dat ‘er iets zit’, en altijd weer dat tijdschema en de volgende wachtende groep. Er is evenzeer die afsluitende fase van zorgvuldige formulering en redactie van bevindingen. Visitaties zijn belangrijk. Er staat immers een oordeel over de kwaliteit van het onderwijs op het spel.

Als commissielid ken je de klappen van de zweep. Zelf heb je meestal ook visitaties meegemaakt of zelfs georganiseerd. En toch, je hoopt op meer dan alleen maar een zorgvuldig, wellicht ietwat afstandelijk oordeel. Je hoopt collega’s een waardevol collegiaal advies te kunnen geven, opdat het onderwijs van hun instelling zich kwalitatief verder ontwikkelt. Als docenten zijn zij niet zelf het eindpunt van het advies. Dat zijn hun studenten. Als docent wil je hen immers de best mogelijke bagage meegeven voor hun toekomst. Daarom is besef van kwaliteit en toetsing van gerealiseerde kwaliteit van belang. Studenten hebben er recht op. De samenleving heeft er recht op.

Op het vakgebied van de religiewetenschap en theologie is dat voor vele studenten een toekomst met een internationaal karakter. Na hun studie blijken zij actief in zeer verschillende contexten en werkkringen. Daar echter hebben zij een eigen inbreng. Zij wijzen op specifieke aandachtspunten en stellen nog al eens vragen die gewoonlijk niet gesteld worden. Aandachtspunten en vragen die zij te danken hebben aan hun opleiding.

Het was voor mij een genoegzaam voorzitter te mogen zijn van deze visitatiecommissie. Niet alleen omdat ik Vlaanderen en het Vlaamse hoger onderwijs nog beter mocht leren kennen, maar ook en vooral om de vloeiende en collegiale samenwerking met de andere leden van de commissie, docent of student, elk met een eigen deskundige inbreng. Daarom, Monique,

Caroline, Marjolein, Charlotte en Jan, dank je wel. En een speciaal dankjewel voor jou, Peter, onze onverstoorbare en kundige secretaris, die aan anderhalf woord genoeg had om het proces in goede banen te houden.

Henk Witte

Voorzitter van de visitatiecommissie

Voorwoord van de voorzitter van het Bestuurscomité	
Kwaliteitszorg	3
Voorwoord van de voorzitter van de visitatiecommissie	4

DEEL 1 ALGEMEEN DEEL

Hoofdstuk I	De onderwijsvisitatie	
	Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen	11
Hoofdstuk II	Algemene beschouwingen	17
Hoofdstuk III	De opleidingen Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen in vergelijkend perspectief	21
Hoofdstuk IV	Tabel met scores	27

DEEL 2 OPLEIDINGSRAPPORTEN EN SAMENVATTINGEN

Hoofdstuk I	Katholieke Universiteit Leuven	33
	Bachelor of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen	
	Bachelor of Arts in Theology and Religious Studies	
	Master of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen	
	Master of Arts in Theology and Religious Studies	
	Master of Arts in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze Dialoog en de Religiestudie	
Hoofdstuk II	Evangelische Theologische Faculteit (Leuven)	71
	Bachelor of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen	
	Master of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen	

BIJLAGE

Personalia van de leden van de visitatiecommissie	95
---	----

VERIFIEERBARE FEITEN¹

Algemeen

Hoofdstuk I Bezoekschema

Hoofdstuk II Onafhankelijkheidsverklaringen

Per opleiding

Hoofdstuk III Lijst met de opleidingsspecifieke leerresultaten in relatie tot de gevalideerde domeinspecifieke leerresultaten opgesteld volgens de handleiding van de VLUHR, indien beschikbaar, en/of in relatie tot de Vlaamse Kwalificatiestructuur;

Hoofdstuk IV Schematisch programmaoverzicht met vermelding van het aantal studiepunten per opleidingsonderdeel; Hoofdstuk V Omvang van het ingezette personeel in VTE, ingedeeld naar categorie van aanstelling

Hoofdstuk V Omvang van het ingezette personeel in VTE, ingedeeld naar categorie van aanstelling;

Hoofdstuk VI Instroomgegevens, doorstroomgegevens en totaal aantal studenten;

Hoofdstuk VII De studieduur tot het behalen van het diploma per instromende cohorte en de gemiddelde studieduur per afstuderende cohorte;

Hoofdstuk VIII Overzicht van de belangrijkste activiteiten van de opleiding met betrekking tot internationalisering conform de visie van de opleiding, met minimaal de mobiliteit op basis van internationaal aanvaarde definities (max. 2 pag.).

¹ De verifieerbare feiten voor de visitatie Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen zijn terug te vinden op www.vluhr.be/kwaliteitszorg

DEEL 1

Algemeen deel

HOOFDSTUK I

De onderwijsvisitatie Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen

1 INLEIDING

In dit rapport brengt de visitatiecommissie Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen verslag uit van haar bevindingen over de academische opleidingen Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen die zij in het najaar 2013, in opdracht van de Vlaamse Universiteiten en Hogescholen Raad (VLUHR), heeft bezocht.

Dit initiatief kadert, conform de decretale opdracht, in de werkzaamheden van de VLUHR met betrekking tot de organisatie en uitvoering van de externe beoordelingen van het onderwijs aan de Vlaamse universiteiten, hogescholen en andere ambtshalve geregistreerde instellingen.

2 DE BETROKKEN OPLEIDINGEN

Ingevolge haar opdracht heeft de commissie de volgende instellingen bezocht:

- van 21 t.e.m. 23 oktober 2014: Katholieke Universiteit Leuven
 - Bachelor of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen
 - Bachelor of Arts in Theology and Religious Studies
 - Master of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen
 - Master of Arts in Theology and Religious Studies
 - Master of Arts in de Gespecialiseerde Studies in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen

- Master of Arts in Advanced Studies in Theology and Religion
 - Master of Arts in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze Dialogo en de Religiestudie
- van 3 t.e.m. 4 december 2013: Evangelische Theologische Faculteit (Leuven)
 - Bachelor of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen
 - Master of Arts in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen

3 DE VISITATIECOMMISSIE

3.1 Samenstelling

De samenstelling van de visitatiecommissie Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen werd bekrachtigd door het Bestuurscomité Kwaliteitszorg van 14 december 2012. De samenstelling van de visitatiecommissie kreeg op 3 juni 2013 een positief advies van de NVAO. De commissie werd vervolgens door het Bestuurscomité Kwaliteitszorg van de VLUHR ingesteld bij besluit van 19 augustus 2013.

De visitatiecommissie heeft de volgende samenstelling:

- Voorzitter
 - **Prof. dr. em. Henk Witte**, bijzonder hoogleraar op de Xaverius-leerstoel bij de Tilburg School of Catholic Theology
- Domeindeskundige leden
 - **Prof. dr. Jan van der Watt**, hoogleraar Exegese van het Nieuwe Testament en Bronteksten van het Christendom aan de Radboud Universiteit Nijmegen
 - Prof. dr. Caroline Vander Stichele, universitair docent Religiestudies aan de Universiteit van Amsterdam
- Onderwijskundig lid
 - **Prof. dr. em. Monique Foket**, emeritus hoogleraar pastoraaltheologie en godsdienstdidactiek aan de Université catholique de Louvain
- Student-leden
 - **Mevr. Charlotte de Wilde**, bachelorstudent Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen aan de Katholieke Universiteit Leuven

- **Mevr. Marjolein Klapwijk**, bachelorstudent aan de Evangelische Theologische Faculteit (Leuven)

Gezien Charlotte de Wilde als studente verbonden is aan de Katholieke Universiteit Leuven, heeft zij niet deelgenomen aan het bezoek aan en de beoordeling van de opleidingen aan deze instelling. Gezien de verbondenheid van Marjolein Klapwijk als student aan de Evangelische Theologische Faculteit (Leuven), heeft zij niet deelgenomen aan het bezoek aan en de beoordeling van de opleidingen aan deze instelling.

Peter Daerden, stafmedewerker kwaliteitszorg verbonden aan de Cel Kwaliteitszorg van de Vlaamse Universiteiten en Hogescholen Raad, trad op als projectbegeleider en secretaris van deze visitatie.

Voor korte curricula vitae van de commissieleden wordt verwezen naar bijlage 1.

3.2 Taakomschrijving

Van de visitatiecommissie wordt verwacht dat zij

- gemotiveerde en onderbouwde oordelen geeft over de opleiding aan de hand van het beoordelingskader.
- aanbevelingen formuleert om waar mogelijk te komen tot kwaliteitsverbetering, en
- wanneer van toepassing haar bevindingen over de verschillende opleidingen binnen eenzelfde cluster vergelijkenderwijs weergeeft.
- de bredere samenleving informeert over haar bevindingen.

3.3 Werkwijze

3.3.1 Voorbereiding

Ter voorbereiding van de visitatie werd aan de instellingen gevraagd een zelfevaluatie-rapport op te stellen. De Cel Kwaliteitszorg van de VLUHR heeft hiervoor een visitatieprotocol ter beschikking gesteld, waarin de verwachtingen ten aanzien van de inhoud van het zelfevaluatie-rapport uitgebreid zijn beschreven. Het zelfevaluatie-rapport volgt de opbouw van het accreditatiekader.

De commissie ontving het zelfevaluatie-rapport enkele weken voor het eigenlijke bezoek, waardoor zij de gelegenheid kreeg dit document vooraf zorgvuldig te bestuderen en het bezoek grondig voor te bereiden. De commissieleden werden bovendien verzocht om, per masteropleiding, elk

een tweetal masterproeven grondig door te nemen vooraleer het bezoek plaatsvond.

De commissie hield haar installatievergadering op 27 februari 2013. Tijdens deze vergadering werden de commissieleden verder ingelicht over het visitatieproces en hebben zij zich concreet voorbereid op de af te leggen bezoeken. Bijzondere aandacht is besteed aan een eenduidige toepassing van het beoordelingskader en het visitatieprotocol. Verder werd het programma van het bezoek opgesteld (zie bijlage 2) en werd een eerste bespreking gewijd aan het zelfevaluatierapport.

3.3.2 Bezoek aan de instelling

Tijdens het in situ bezoek aan de instelling heeft de commissie gesprekken kunnen voeren met de verschillende betrokkenen bij de opleidingen. Het bezoekschema voorzag gesprekken met de opleidingsverantwoordelijken, de studenten, de docenten, de alumni, het werkveld en de opleidingsgebonden ondersteuners.

Daarnaast werd steeds een bezoek aan de faciliteiten (inclusief bibliotheek en leslokalen) ingepland. Ten slotte was er een spreekuur waarop de commissie bijkomend leden van de opleiding kon uitnodigen of waarop personen op een vertrouwelijke wijze door de commissie konden worden gehoord.

Ook werd aan de instellingen gevraagd – als een derde bron van informatie – om een aantal documenten ter inzage te leggen ten behoeve van de commissie. Tijdens de bezoeken werd voldoende tijd uitgetrokken om de commissie de gelegenheid te geven om deze documenten te bestuderen. De documenten die ter inzage van de commissie werden gelegd, waren: verslagen van overleg in relevante commissies/organen, een representatieve selectie van handboeken/studiemateriaal, indicaties van de competenties van het personeel, de toets- en evaluatieopgaven waarvan de commissie had aangegeven dat zij die tijdens het bezoek wenste in te kijken en een bijkomend aantal afstudeerwerken. Daar waar de commissie het noodzakelijk achtte heeft zij bijkomende informatie opgevraagd tijdens het bezoek om haar oordeel goed te kunnen onderbouwen.

Aan het einde van het bezoek werden, na intern beraad van de commissie, de voorlopige bevindingen mondeling aan de gevisiteerde opleidingen meegedeeld.

3.3.3 Rapportering

Als laatste stap in het visitatieproces heeft de visitatiecommissie per generieke kwaliteitswaarborg haar bevindingen, overwegingen, het oordeel en verbeteruggesties geformuleerd. Een overzicht van de verbeteruggesties die de commissie doet ten aanzien van de opleiding is achteraan bij het rapport opgenomen. De opleidingsverantwoordelijken van de betrokken opleidingen werden in de gelegenheid gesteld om op het concept van het rapport te reageren alvorens de tekst ervan definitief werd vastgelegd.

De opleidingsverantwoordelijken van de betrokken opleidingen werden in de gelegenheid gesteld om op het concept van het rapport te reageren alvorens de tekst ervan definitief werd vastgelegd.

HOOFDSTUK II

Algemene beschouwingen

Het moet een voorrecht zijn om in Vlaanderen theologie en religiewetenschappen te studeren. Dan gaat het niet zozeer om de aantrekkelijkheid van een stad als Leuven of van een bruisend studentenleven, maar om de kwaliteit van het geboden academisch onderwijs. Dat althans is de algemene indruk van de visitatiecommissie die in het najaar van 2013 de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven en de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven heeft bezocht. De commissie kwam op grond van de documenten en de masterproeven die zij bestudeerd heeft en van het bezoek aan beide instellingen tot de bevinding dat het onderwijs over het algemeen goed is. Binnen de traditie waaraan een instelling zich schatplichtig weet – de protestantse traditie (met bijzondere aandacht voor de evangelische variant) in het geval van de ETF respectievelijk de katholieke traditie in het geval van de KU Leuven – weet men, internationaal van oriëntatie, studenten op velerlei manieren actief te betrekken in het onderwijsleerproces en uit te dagen tot groei in hun studie.

Tussen openheid en identiteit

In de huidige maatschappelijke situatie, zeker in een westerse context, hebben godsdiensten en kerken het niet gemakkelijk. Ze hebben te maken met processen van individualisering, pluralisering en globalisering en worden met een zekere argwaan bekeken. De keuze om godsdienstig actief te zijn is steeds meer een bewuste keuze van een individu en steeds minder een factor in het behoren tot een bepaald volksdeel. En

terwijl wereldwijd, minstens in communicatief opzicht, grenzen wegval- len, treft men in dichtbevolkte centra, bij wijze van spreken, steeds meer de 'hele wereld' op dezelfde plaats aan. Deze ontwikkelingen hebben zonder twijfel invloed op de verschillende levensbeschouwelijke oriëntaties en organisaties, godsdienstige en niet-godsdienstige. Ze bepalen de vragen waarmee theologische en religiewetenschappelijke opleidingen geconfronteerd worden. Ze leven in de hoofden en harten van studenten en docenten. Dit alles stelt theologische en religiewetenschappelijke opleidingen voor de uitdaging hun identiteit te bewaren en tegelijkertijd met een open blik de ontwikkelingen in de samenleving tegemoet te treden. Die uitdaging is niet zonder spanningen. Het kan verleidelijk zijn alleen op de eigen identiteit te focussen of alleen op openheid. De beide faculteiten die de visitatiecommissie bezocht heeft, weten deze verleiding te weerstaan. Zij gaan, elk op eigen wijze, om met de spanning tussen identiteit en openheid, weten in die spanning te blijven staan en zoeken hem vruchtbaar te maken. Zo leiden zij studenten op die voorbereid zijn op de context waarin zij gaan werken.

Institutionele aspecten

In omringende landen heeft menige theologische en religiewetenschappelijke opleiding in het afgelopen decennium te maken gehad met bestuurlijke herinrichting. In vergelijking daarmee bevonden de bezochte Vlaamse instellingen zich in een periode van betrekkelijke bestuurlijke 'rust'. Dat kwam de ontwikkeling van het onderwijs ten goede.

De financiering en het wettelijke kader van het Vlaamse hoger onderwijs brengen wel enige consequenties met zich mee voor het onderwijs van de beide bezochte instellingen. Het feit dat het onderzoek van de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven eerst vanaf 2012 gefinancierd wordt en dat deze faculteit nog steeds minder gelden ontvangt dan een menswetenschappelijke faculteit aan een reguliere universiteit had en heeft een weerslag op het onderwijs. Het onderwijs van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven moet zich bewegen binnen een kader dat slechts eenjarige masteropleidingen kent en voor elke Engelstalige opleiding ook een Nederlandstalige variant moet aanbieden. Thans is er uitzicht op een tweejarige researchmaster. Dat geeft de faculteit interessante mogelijkheden op het gebied van de inrichting van het onderwijs in de masteropleiding. De onderwijslast van lesgevers zou verminderen, als Nederlandstalige studenten meer cursussen samen met Engelstalige studenten zouden volgen. Het zou ook de Engelse taalvaardigheid van

studenten en de internationalisering ten goede komen, al blijft beoefening van taalgevoelige disciplines als theologie en religiewetenschappen in het Nederlands beslist gewenst.

Perspectieven op werk

Het is de visitatiecommissie gebleken dat afgestudeerden van beide instellingen, ongeacht de opleiding die zij hebben gevolgd, in Vlaanderen of in het buitenland zonder grote moeite werk vinden, vooral in kerkelijke of maatschappelijke verbanden of in het onderwijs. Dit getuigt er naar de mening van de commissie van dat hun opleiding in een behoefte voorziet en relevant is in het licht van huidige maatschappelijke vragen en ontwikkelingen op het gebied van godsdienst en levensbeschouwing. Jonge mensen blijken met enthousiasme, vaak religieus gemotiveerd en op hun eigen wijze, de rijkdom van oude tradities op te pakken.

Onderwijs is leren

De komst van een visitatiecommissie, hoe noodzakelijk ook met het oog op de kwaliteit van het onderwijs, zorgt voor een zekere spanning in de instellingen die bezocht worden. Er is veel werk te doen in gezamenlijk overleg. Zelfevaluatie maakt bewust van verbeterpunten. En 'Wat gaan ze vragen?' De kwaliteit van onderwijs wordt mede bepaald door de leervaardigheid van de onderwijsgeevenden, zowel op het niveau van een instelling als op dat van de individuele lesgevers. De visitatiecommissie heeft in dit licht 'lerende organisaties' mogen ontmoeten die hun 'huiswerk' goed voorbereid hadden en het werk van de commissie op sympathieke wijze faciliteerden. Daarvoor past een woord van oprechte dank.

Henk Witte
voorzitter

HOOFDSTUK III

De opleidingen Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen in vergelijkend perspectief

In dit hoofdstuk geeft de commissie in vergelijkend perspectief een overzicht van haar bevindingen over de door haar bezochte academische opleidingen Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen in Vlaanderen. Zij besteedt hierbij voornamelijk aandacht aan elementen die haar het meest in het oog zijn gesprongen of die zij belangrijk acht, en aan opvallende overeenkomsten dan wel verschillen tussen de instellingen. Per generieke kwaliteitswaarborg geeft de visitatiecommissie haar bevindingen weer en verwijst hierbij naar de toestand binnen de verschillende opleidingen. De wijze van voorstellen geeft de opleidingen de mogelijkheid zich, althans voor wat betreft de aangehaalde punten, ten opzichte van elkaar te positioneren. Het is geenszins de bedoeling van de commissie om de individuele rapporten van de opleidingen aan de verschillende instellingen in detail te herhalen, al zullen bepaalde delen uit dit rapport wel terugkomen in de opleidingsrapporten. Voor een volledige onderbouwing van de oordelen en de scores van de commissie, verwijst de commissie naar de opleidingsrapporten.

Alle hier betrokken opleidingen worden aangeboden door de Katholieke Universiteit Leuven (verder KU Leuven genoemd) en de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven (verder ETF genoemd). Beide instellingen bieden (al dan niet met taalvarianten) een bachelor- en masterprogramma Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen aan. De KU Leuven heeft naast een initiële masteropleiding ook een master-na-master in het betrokken domein. De door de KU Leuven aangeboden master in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze Dialoog en de Religiestudie werd niet in dit vergelijkend deel betrokken.

GENERIEKE KWALITEITSWAARBORG 1 - BEOOGD EINDNIVEAU

De commissie beoordeelt het beoogd eindniveau voor de bachelor- en masteropleidingen aan de KU Leuven en de ETF als goed.

De opleidingen aan de KU Leuven en ETF hebben duidelijk onderscheiden levensbeschouwelijke profielen: de KU Leuven katholiek, de ETF protestants met bijzondere aandacht voor de evangelische variant. De opleidingen aan de KU Leuven streven naar een integratie of 'verknoping' van theologie en religiewetenschappen; dit gebeurt vanuit het inzicht dat theologische en religiewetenschappelijke benaderingen vruchtbaar kunnen samengaan (en erbij winnen als ze dit doen). De ETF staat voor klassieke theologische kennis en inzicht, protestants van origine maar oecumenisch open.

De uitwerking van deze profielen naar concrete leerresultaten is in beide instellingen erg geslaagd, vindt de commissie. De leerresultaten zijn overall duidelijk in lijn met de eisen van de internationale wetenschapsbeoefening. Met name de leerresultaten van de bacheloropleiding aan de KU Leuven vond de commissie ambitieus. In de ETF was de commissie aangenaam verrast door de zelfkritische manier waarop de domeinspecifieke leerresultaten als spiegel voor de eigen opleidingen zijn gehanteerd.

GENERIEKE KWALITEITSWAARBORG 2 - ONDERWIJSPROCES

De commissie beoordeelt het onderwijsproces voor de bachelor- en masteropleidingen aan de KU Leuven en de ETF als goed.

De bacheloropleiding aan de KU Leuven en aan de ETF omvatten elk 180 studiepunten. De KU Leuven heeft naast een Nederlandstalige bachelor ook een Engelstalige variant. Aan de ETF is het bachelorprogramma Nederlandstalig (met overwegend Nederlandse studenten). De KU Leuven confronteert de studenten al van in de beginfase van de bachelor stevig met het theologisch en religiewetenschappelijk vakgebied. Ook wordt al vroeg de onderzoekshouding van de studenten gestimuleerd. Opmerkelijk is dat het Engelstalige bachelorprogramma wat meer theologisch is. De commissie is van mening dat de beoogde integratie van theologie en religiewetenschappen in de KU Leuven-bachelor verdere uitkristallisering vraagt.

Aan de ETF is alleen de eerste bachelor – oriënterend en inleidend van aard – voor iedereen gemeenschappelijk. Daarna maakt de student een keuze tussen de drie afstudeerrichtingen Bijbel & Theologie, Kerk & Pastoraat, of

Godsdienst & Onderwijs. Het tweede en derde jaar van de bachelor beogen vooral verdieping en toespitsing op de afstudeerrichting. In het derde bachelorjaar kunnen studenten praktijkervaring opdoen tijdens een verplichte stage. De commissie is tevreden over de aandacht voor onderzoeksmethodologie in de ETF-bachelor.

Aan de KU Leuven zijn er twee masteropleidingen van 60 studiepunten (een initiële master en een master-na-master), met elk ook een Engelstalige taalvariant. Nagenoeg alle opleidingsonderdelen (behalve de masterproef) zijn tweejaarlijks en dus gemeenschappelijk voor hetzelfde studentenpubliek. Dit wordt overigens niet als een probleem ervaren door de studenten. De ETF kent één masteropleiding van 120 studiepunten, die nagenoeg volledig Engelstalig is. Studenten kiezen hier één uit de drie afstudeerrichtingen die ook al in de bachelor voorkomen (al zijn ze niet verplicht dezelfde te kiezen).

Zowel aan de KU Leuven als de ETF betekent de master een significante verdieping en specialisatie ten opzichte van de bachelor. In de Nederlandstalige master gespecialiseerde studies van de KU Leuven kiezen studenten uit twee opties: 'Theologie en religiestudie' of 'Praktische theologie: academische pastoraatopleiding'. De internationale variant van deze master-na-master biedt alleen de eerste, onderzoeksgeoriënteerde optie aan.

Zowel aan de ETF als aan de KU Leuven heeft de commissie een mooie variatie aan onderwijsvormen vastgesteld. In de bacheloropleidingen wordt vooral hoorcollege gegeven, weliswaar zoveel mogelijk gericht op actieve dialoog. In de masteropleidingen neemt het aandeel papers en presentaties significant toe. De commissie is van oordeel dat de KU Leuven (met name in de masteropleidingen) meer kan inzetten op empirisch-methodische scholing. De ETF van zijn kant dient meer aandacht te besteden aan de ontwikkeling van relationele vaardigheden of soft skills bij de studenten. Het studiemateriaal in de ETF en de KU Leuven is adequaat, en beide instellingen maken frequent gebruik van een elektronische leeromgeving.

De bacheloropleidingen staan open voor alle studenten met een diploma secundair onderwijs. Aan de ETF worden generatiestudenten uitgenodigd voor een aanmeldingsgesprek, waarin besproken wordt of de studie een passende keuze is. Tot de ETF-master en de initiële master van de KU Leuven worden studenten met een bachelordiploma in de godgeleerdheid toegelaten. De master-na-master aan de KU Leuven kan enkel aangevat worden met een diploma van de initiële master.

Zowel in de ETF – met name in de masteropleiding – als de KU Leuven is het studentenpubliek zeer internationaal, komende uit zowat alle werelddelen. Dat kosmopolitische karakter wordt algemeen als positief ervaren, zowel door de Nederlandstalige studenten als de buitenlandse studenten. Wel leeft bij buitenlandse studenten – en dit kwam vooral bij de KU Leuven aan de oppervlakte – vaak wat verwarring over de leercultuur.

De commissie beoordeelt de kwantiteit van het personeel aan de KU Leuven en de ETF als voldoende. Globaal is ze ook tevreden over de didactische kwaliteiten van de lesgevers, al blijven er in beide instellingen nog enkele zwakke punten – aan de KU Leuven met name bij de (verhoudingsgewijs overigens beperkte) inzet van buitenlandse (gast)docenten. Het ETF-personeel kent een opmerkelijk aandeel docenten betrokken bij het beroepenveld. De commissie waardeert de zeer gediversifieerde onderzoeksoutput van het personeel aan de KU Leuven. De ETF is op dit vlak aan een inhaalbeweging bezig.

De commissie heeft aan de KU Leuven en de ETF een zeer goede onderwijsleeromgeving aangetroffen, een 'klantvriendelijk' klimaat waarin studenten zich thuis voelen. De opleidingen kenmerken zich door hun kleinschaligheid. De KU Leuven biedt de lessen aan in het hartje van Leuven, de ETF op een kleine campus aan de rand van Leuven. Studenten van de KU Leuven (maar door een regeling ook degenen van de ETF) kunnen gebruik maken van de internationaal gerenommeerde bibliotheek van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen.

Zowel de ETF als de KU Leuven hebben trajecten voor deeltijdse en/of werkstudenten. Beide hebben hiervoor een goede omkadering waarbij zelfstudie en contactonderwijs gecombineerd worden.

De commissie heeft ten slotte een positieve indruk van de interne kwaliteitszorg in beide instellingen.¹ Het kwaliteitsbeleid loopt langs verschillende geledingen waarin zowel docenten als studenten medezeggenschap hebben. Ook afgestudeerden en het werkveld worden bij de interne kwaliteitszorg betrokken. In alle gevisiteerde opleidingen stelde de commissie vast dat de aandachtspunten van de vorige visitatie ter harte werden genomen.

1 Basis voor de vergelijking hier is de Generieke Kwaliteitswaarborg 2 voor de KU Leuven en de Generieke Kwaliteitswaarborg 4 voor de ETF.

GENERIEKE KWALITEITSWAARBORG 3 - GEREALISEERDE EINDNIVEAU

De commissie beoordeelt het gerealiseerde eindniveau voor de bacheloren masteropleidingen aan de KU Leuven en de ETF als goed.

De commissie heeft vastgesteld dat de opleidingen aan de KU Leuven een expliciet toetsbeleid op opleidingsniveau gestalte geven. Aan de ETF is geen expliciet toetsbeleid in voege, maar krijgt het wel voldoende aandacht. Globaal vindt er in beide instellingen een transparante wijze van evalueren plaats, met voldoende variatie in evaluatievormen. De KU Leuven organiseert voor alle nieuwe studenten (in de bachelorfase) formatieve tussentijdse toetsen met individuele feedback. Aan de ETF is recent ingezet op een betere feedback op papers en examens.

Aan de KU Leuven schrijven de studenten twee bachelorscripties, aan de ETF wordt de bachelorfase afgesloten met een bachelorproef. De kwaliteit van deze werkstukken is behoorlijk. De scripties van de KU Leuven bewijzen dat de studenten over het nodige zelfkritische vermogen beschikken. De bachelorproef van de ETF toont aan dat de afstuderende bachelors een academische werkwijze al vroeg onder de knie hebben. Globaal vindt de commissie het niveau van de afgestudeerde bachelors aan beide instellingen goed. In de regel stromen zij door naar een vervolgopleiding.

De masterproef aan de ETF neemt 30 (van de 120) studiepunten in. In de initiële master van de KU Leuven telt de masterproef mee voor 16 (van de 60) studiepunten, en in de master gespecialiseerde studies (optie 'Theologie en religiestudie') voor 20 (van de 60) studiepunten. In tegenstelling tot bij de ETF, wordt de masterproef aan de KU Leuven mondeling verdedigd voor een jury.

De evaluatie van de masterproef gebeurt in alle opleidingen adequaat. Het toegekende cijfer staat nagenoeg altijd in verhouding tot de geleverde kwaliteit. Wel miste de commissie in de masterproeven van de KU Leuven (met name in de inleidingen) soms een expliciet uitgewerkte onderzoeksvraag en methodische reflectie. Bij de ETF is er wel een duidelijke methodische reflectie (waarbij dient aangetekend dat de studenten hier twee jaar in plaats van één aan de masterproef hebben kunnen werken).

De afgestudeerde masters aan de KU Leuven en de ETF geven blijk van een goed niveau volgens de commissie. Het (initiële) masterdiploma van de

KU Leuven blijkt goede kansen te bieden op de arbeidsmarkt, onder meer door het tekort aan godsdienstleerkrachten. Een relatief grote groep studenten die de master-na-master volgt, stapt daarna in een doctoraatsproject. Vanuit de optie Praktische Theologie richten sommigen zich op een loopbaan in het pastoraat. Vele internationale studenten verlaten na afstuderen de KU Leuven om in kerk, universiteit of meer algemeen de samenleving van hun land van herkomst aan de slag te gaan. Alumni van de ETF zijn breed inzetbaar en blijken onder andere in een kerkelijke gemeente, het onderwijs of christelijke organisatie terecht te komen.

Het globale beeld van het studierendement in de verschillende opleidingen is positief volgens de commissie.

HOOFDSTUK IV

Tabel met scores

In de hierna volgende tabel wordt het oordeel van de commissie op de drie generieke kwaliteitswaarborgen uit het accreditatiekader weergegeven.

Per generieke kwaliteitswaarborg (GKW) wordt in de tabel aangegeven of de opleiding hier volgens de commissie onvoldoende, voldoende, goed of excellent scoort. De commissie geeft ook een eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding als geheel aan de hand van dezelfde vierpuntenschaal.

In de opleidingsrapporten is inzichtelijk gemaakt hoe de commissie tot haar oordeel is gekomen. Het is dan ook duidelijk dat de scores in onderstaande tabel gelezen en geïnterpreteerd moeten worden in samenhang met de onderbouwing ervan in de opleidingsrapporten.

Verklaring van de scores op de **generieke kwaliteitswaarborgen**:

Voldoende (V)	De opleiding voldoet aan de basiskwaliteit.
Goed (G)	De opleiding overstijgt systematisch de basiskwaliteit.
Excellent (E)	De opleiding steekt ver uit boven de basiskwaliteit en geldt hierbij als een (inter)nationaal voorbeeld.
Onvoldoende (O)	De generieke kwaliteitswaarborg is onvoldoende aanwezig.

Regels voor het bepalen van de scores voor het **eindoordeel**:

Voldoende (V)	het eindoordeel over een opleiding is 'voldoende' indien de opleiding aan alle generieke kwaliteitswaarborgen voldoet.
Goed (G)	het eindoordeel over een opleiding is 'goed' indien daarenboven ten minste twee generieke kwaliteitswaarborgen als 'goed' worden beoordeeld, waaronder in elk geval de derde: gerealiseerd eindniveau.
Excellent (E)	het eindoordeel over een opleiding is 'excellent' indien daarenboven ten minste twee generieke kwaliteitswaarborgen als 'excellent' worden beoordeeld, waaronder in elk geval de derde: gerealiseerd eindniveau.
Onvoldoende (O)	het eindoordeel over een opleiding – of een opleidingsvariant – is 'onvoldoende' indien alle generieke kwaliteitswaarborgen als 'onvoldoende' worden beoordeeld.
Voldoende met beperkte geldigheidsduur (V*)	het eindoordeel over een opleiding – of een opleidingsvariant – is 'voldoende met beperkte geldigheidsduur', d.w.z. beperkter dan de accreditatietermijn, indien bij een eerste visitatie één of twee generieke kwaliteitswaarborgen als 'onvoldoende' worden beoordeeld.

De opleidingen Godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen

	GKW 1 Beoogd eindniveau	GKW 2 Onderwijs- proces	GKW 3 Gerealiseerd eindniveau	GKW 4 Interne kwaliteitszorg*	Eindoordeel
KU Leuven Bachelor (NI)	G	G	G	-	G
KU Leuven Bachelor (Eng)	G	G	G	-	G
KU Leuven Master (NI)	G	G	G	-	G
KU Leuven Master (Eng)	G	G	G	-	G
KU Leuven Master Gesp. Studies (NI)	G	G	G	-	G
KU Leuven Master Gesp. Studies (Eng)	G	G	G	-	G
ETF Bachelor	G	G	G	G	G
ETF Master	G	G	G	G	G

* De opleidingen aan de ETF worden, gezien de instelling niet is onderworpen aan een instellingsreview, beoordeeld op de bijkomende generieke kwaliteitswaarborg 4.

DEEL 2

Opleidingsrapporten

SAMENVATTING VISITATIERAPPORT

Bachelor Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Op 21–23 oktober 2013 werd de bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen van de KU Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

De opleiding streeft naar een uitgesproken integratie of ‘verknoping’ van theologie en religiewetenschappen. Centraal hierbij is dat de theologische en de religiewetenschappelijke benaderingen vruchtbaar kunnen samengaan, en erbij winnen als ze dit uitdrukkelijk doen. Een typerend accent is ook de uitgesproken hermeneutische aanpak.

De bacheloropleiding is Nederlandstalig en kent daarnaast een Engelstalige variant. De opleiding wil ‘bodembedekkend’ zijn, d.w.z. dat ze studenten inleidt in de theologische en religiewetenschappelijke disciplines.

De Engelstalige variant is meer theologisch ingevuld.

Programma

Het bachelorprogramma omvat 180 studiepunten. Het grootste deel van de vakken is door iedereen te volgen. Studenten kunnen een keuzepakket van 32 studiepunten samenstellen, al wordt ook dit tot bepaalde domeinen beperkt.

De studenten worden ingeleid in de verschillende facetten van de christelijke godsdienst. Daarbij wordt ook ingespeeld op de groeiende onbekendheid met de christelijke traditie. In andere vakken wordt het verschijnsel religie vanuit een buitenstaanderperspectief benaderd. Hierin komen ook andere wereldgodsdiensten, en de interreligieuze dialoog, aan bod. Studenten leren de opgedane inzichten toepassen op religieuze, levensbeschouwelijke en maatschappelijke problemen. Ook hun onderzoekshouding wordt gestimuleerd.

Kennis wordt voor een groot deel via hoorcolleges overgebracht. Deze zijn zo veel mogelijk gericht op activerend leren: studenten moeten bijvoorbeeld presentaties houden, discussievragen voorbereiden, een essay schrijven of een blog bijhouden. In een aantal vakken wordt een deel van de lesuren ingevuld als werkcollege of seminarie. Het studiemateriaal is adequaat en het elektronische leerplatform wordt frequent gebruikt.

Studenten kunnen gebruik maken van een uitgebreid aanbod aan uitwisselingsakkoorden met partners uit heel Europa.

Er bestaat een traject voor zowel zij-instromers (met een aangepast programma) als voor Nederlandstalige werkstudenten (voor wie volledig uitgebouwde zelfstudiepakketten beschikbaar zijn).

Beoordeling en toetsing

Een meerderheid van de vakken wordt mondeling geëxamineerd, vaak in combinatie met (in de loop van het jaar gemaakte) werkstukken en/of presentaties. In de eerste opleidingsfase van de bachelor worden jaarlijks drie tussentijdse toetsen georganiseerd. Na zo'n tussentijdse toets is er steeds individuele feedback voorzien.

Begeleiding en ondersteuning

De opleiding is gehuisvest in het hartje van Leuven. De infrastructuur is up-to-date. Studenten kunnen terecht in een internationaal gerenommeerde theologische bibliotheek.

De lesgevers en ondersteuners doen het nodige om studenten wegwijs te maken. Ook kan beroep gedaan worden op een studietrajectbegeleider. De visitatiecommissie stelde een klantvriendelijk klimaat in de opleiding vast, waarin studenten zich thuis voelen en een laagdrempelig contact met hun docenten onderhouden.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

Het slaagpercentage in de bacheloropleiding is behoorlijk. De voorbije jaren behaalde gemiddeld 70% van de generatiestudenten het diploma. De commissie heeft kunnen vaststellen dat het programma zeker studeerbaar is.

De bacheloropleiding bereidt in eerste instantie voor op een aansluitende master. Nagenoeg geen afgestudeerde bachelors betreden onmiddellijk de arbeidsmarkt.

Master Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Op 21–23 oktober 2013 werd de masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen van de KU Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

De masteropleiding zoekt een evenwicht tussen een brede theologische vorming enerzijds en verdieping anderzijds. Studenten worden voorbereid op zelfstandig theologisch of godsdienstwetenschappelijk onderzoek, dan wel toegerust om als expert in kerk en samenleving academisch werkzaam te zijn. Veel aandacht gaat uit naar het ontwikkelen van de bekwaamheid om religieuze en godsdienstwetenschappelijke problemen te begrijpen in hun relatie met de actuele maatschappelijke context en toe te passen in het kader van het onderwijs, pastoraat of andere sectoren van de samenleving. Studenten moeten theoretische inzichten praktisch kunnen hanteren, in de context van een multiculturele en multireligieuze samenleving.

De masteropleiding heeft een Nederlandstalige en een Engelstalige variant.

Programma

Het masterprogramma omvat 60 studiepunten. Studenten kiezen een major uit één van de volgende zes groepen: Bijbelwetenschap, Systematische theologie, Theologische ethiek, Geschiedenis van kerk en theologie, Pastoraaltheologie, Religiestudie. Elke major bestaat uit een reeks colleges, seminaries en onderzoekscolleges. Studenten moeten 16 studiepunten besteden aan opleidingsonderdelen buiten de door hen gekozen major. Dit laatste garandeert een niet al te gespecialiseerde vorming. Het onderwerp voor de masterproef moet gekoppeld zijn aan de gekozen major, maar de keuze is op zich vrij.

Studenten worden sterk geactiveerd en aangezet tot zelfstandig en zelfkritisch denken. De colleges en onderzoekscolleges vinden plaats onder de vorm van hoorcolleges die samengaan met een brede waaier aan activerende activiteiten. Studenten krijgen lectuuropdrachten, schrijven papers, geven presentaties of participeren aan klassikale discussies. Seminaries brengen de studenten onderzoeksgerichte vaardigheden bij, die voor de masterproef kunnen aangewend worden. Ook het gebruikte studiemateriaal is adequaat.

Studenten kunnen gebruik maken van een uitgebreid aanbod aan uitwisselingsakkoorden met partners uit heel Europa. In de opleiding zelf wordt steeds meer ingezet op samenwerking tussen Vlaamse en internationale studenten.

Er bestaat een traject voor zowel zij-instromers (met een aangepast programma) als voor Nederlandstalige werkstudenten (voor wie volledig uitgebouwde zelfstudiepakketten beschikbaar zijn).

Beoordeling en toetsing

Een meerderheid van de vakken wordt mondeling geëxamineerd, vaak in combinatie met (in de loop van het jaar gemaakte) werkstukken en/of presentaties. De masterproef telt mee voor 16 (van de 60) studiepunten, en dient mondeling verdedigd te worden voor een jury.

Begeleiding en ondersteuning

De opleiding is gehuisvest in het hartje van Leuven. De infrastructuur is up-to-date. Studenten kunnen terecht in een internationaal gerenommeerde theologische bibliotheek.

De lesgevers en ondersteuners doen het nodige om studenten wegwijs te maken. Ook kan beroep gedaan worden op een studietrajectbegeleider. De visitatiecommissie stelde een klantvriendelijk klimaat in de opleiding vast, waarin studenten zich thuis voelen en een laagdrempelig contact met hun docenten onderhouden.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

Studenten signaleren een stevige werkdruk, vooral door de combinatie van de masterproef met de papers en opdrachten voor colleges en seminars. De studeerbaarheid wordt weliswaar goed gemonitord.

Het masterdiploma biedt goede kansen op de arbeidsmarkt. Een meerderheid van de afgestudeerden vindt snel werk. De belangrijkste beroepsmogelijkheid voor Nederlandstalige afgestudeerden is het onderwijs. Het huidige tekort aan godsdienstleerkrachten maakt dat deze masters zeer gegeerd zijn. Afgestudeerden komen verder ook terecht in (onder meer) de pastorale sector en de gezondheidszorg.

Master Gespecialiseerde Studies in Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Op 21–23 oktober 2013 werd de masteropleiding gespecialiseerde studies in Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen van de KU Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

In de Nederlandstalige variant van deze masteropleiding kiezen studenten voor een optie ‘Praktische theologie’ of een optie ‘Theologie en religiestudie’. De opleiding legt de nadruk op specialisering in een bepaald vakgebied. Afgestudeerden worden geacht een originele bijdrage te kunnen leveren aan het onderzoek in de theologie of de religiestudie.

Studenten die de optie ‘Praktische theologie’ volgen, moeten in staat zijn in een pastorale setting als pastor startbekwaam te functioneren en tegelijk kritisch over deze pastorale taak en setting kunnen reflecteren.

De masteropleiding kent een Engelstalige variant. Die laatste biedt evenwel niet de optie ‘Praktische theologie’ aan.

Programma

Het masterprogramma omvat 60 studiepunten. Binnen de optie 'Theologie en religiestudie' specialiseren studenten in een theologisch of godsdienstwetenschappelijk vakgebied naar keuze. Binnen de optie 'Praktische theologie' specialiseren ze zich in het pastoraat. Hiervoor volgen ze onder meer een uitgebreide stage, erop gericht studenten te laten groeien in een pastoraal beroepsprofiel. Zij kunnen dit verdiepen in een gekozen pastorale sector.

Studenten worden sterk geactiveerd en aangezet tot zelfstandig en zelfkritisch denken. De colleges en onderzoekscolleges vinden plaats onder de vorm van hoorcolleges die samengaan met een brede waaier aan activerende activiteiten. Studenten krijgen lectuuropdrachten, schrijven papers, geven presentaties of participeren aan klassikale discussies. Seminars brengen de studenten onderzoeksgerichte vaardigheden bij, die voor de masterproef of onderzoeksscriptie kunnen aangewend worden. De commissie prijst de organisatie van de masterproef (waarvoor zelf een onderwerp gekozen mag worden). Ook het gebruikte studiemateriaal is adequaat.

Studenten kunnen gebruik maken van een uitgebreid aanbod aan uitwisselingsakkoorden met partners uit heel Europa. In de opleiding zelf wordt steeds meer ingezet op samenwerking tussen Vlaamse en internationale studenten.

Er bestaat een traject voor zowel zij-instromers (met een aangepast programma) als voor Nederlandstalige werkstudenten (voor wie volledig uitgebouwde zelfstudiepakketten beschikbaar zijn).

Beoordeling en toetsing

Een meerderheid van de vakken wordt mondeling geëxamineerd, vaak in combinatie met (in de loop van het jaar gemaakte) werkstukken en/of presentaties.

In de optie 'Theologie en religiestudie' telt de masterproef mee voor 20 (van de 60) studiepunten, en dient deze mondeling verdedigd te worden voor een jury. In de optie 'Praktische theologie' omdat de masterproef een stage voor 16 studiepunten en een onderzoeksscriptie voor 10 studiepunten (beide inhoudelijk aan elkaar gekoppeld). Bij de evaluatie van de stage wordt gekeken naar de groei in houding, inzichten en vaardigheden en het mogelijke potentieel van de stagiair als pastor.

Begeleiding en ondersteuning

De opleiding is gehuisvest in het hartje van Leuven. De infrastructuur is up-to-date. Studenten kunnen terecht in een internationaal gerenommeerde theologische bibliotheek.

De lesgevers en ondersteuners doen het nodige om studenten wegwijs te maken. Ook kan beroep gedaan worden op een studietrajectbegeleider. De visitatiecommissie stelde een klantvriendelijk klimaat in de opleiding vast, waarin studenten zich thuis voelen en een laagdrempelig contact met hun docenten onderhouden.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

Studenten signaleren een stevige werkdruk, vooral door de combinatie van de masterproef met de papers en opdrachten voor colleges en seminaries. De studeerbaarheid wordt weliswaar goed gemonitord.

Een relatief grote groep studenten uit de opleiding stapt in een doctoraatsproject. Studenten die de optie 'Praktische theologie' volgden, kunnen zich specifiek richten op een loopbaan als pastor. Vaak worden ook vanuit het werkveld personen die reeds als pastor actief zijn aangemoedigd om de academische pastoraatsopleiding als werkstudent te volgen.

Internationale studenten zijn vaak naar Leuven gestuurd om met het gespecialiseerd masterdiploma in kerk, universiteit of samenleving van het eigen land weer aan de slag te gaan.

Master in Wereldgodsdiensten, Interreligieuze Dialoog en Religiestudie

Op 21–23 oktober 2013 werd de masteropleiding Wereldgodsdiensten, Interreligieuze Dialoog en Religiestudie van de KU Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

De master in de Wereldgodsdiensten, de Interreligieuze Dialoog en de Religiestudie (WIDR) is een deels verbredende en deels verdiepende initiële master voor studenten met bijzondere interesse in het fenomeen religie. Beoogd wordt studenten inzicht te doen verwerven in de complexe rol van

religie in de hedendaagse maatschappij. Vanuit diverse religiewetenschappelijke perspectieven dienen de studenten actuele religieuze verschijnselen adequaat te leren analyseren en duiden. Daarnaast krijgen ze inzicht in de dynamiek en hindernissen van de interreligieuze communicatie en verhoudingen, alsook de vaardigheid en bekwaamheid verwerven om professioneel te functioneren in de huidige multireligieuze context. Een student kan binnen het programma een bijzondere klemtoon leggen op de studie van de interreligieuze dialoog, de islam of de religiestudie.

De opleiding richt zich in het bijzonder tot twee doelgroepen. Enerzijds zijn dat studenten met een academische bachelor of master die een bijzondere interesse in wereldreligies en interreligieuze dialoog hebben en/of zich willen voorbereiden om te werken in een multiculturele en multireligieuze context. Anderzijds richt de opleiding zich ook nadrukkelijk tot mensen die reeds in het werkveld staan en daarbij geconfronteerd worden met aspecten als multiculturaliteit, interreligieuze dialoog en samenlevingsopbouw. Studenten die instromen brengen dus hun eigen academische en/of professionele expertise mee.

Programma

Het masterprogramma omvat 60 studiepunten, met een gemeenschappelijk gedeelte van 24 studiepunten. Dit verplichte deel brengt studenten verdiepte kennis en inzicht bij in de complexiteit en eigenheid van het fenomeen religie, de godsdienstwetenschappelijke benadering ervan en de grote religieuze tradities. Naast het gemeenschappelijke gedeelte heeft de opleiding drie opties: 'werldgodsdiensten en interreligieuze dialoog', 'islam' en 'religiestudie'. Oosterse religies en islam zijn prominent aanwezig, voor godsdienst op het Afrikaanse continent is er veel minder aandacht.

In het kader van de gekozen optie wordt een masterproef geschreven. Hiervoor kan de student kiezen tussen het maken van een eindverhandeling gebaseerd op literatuuronderzoek, of het doen van een stage of veldwerk met bijhorend onderzoeksrapport.

In bijna twee derde van de opleidingsonderdelen wordt gekozen voor het college als werkvorm. Tegelijk worden tal van activerende activiteiten aangewend om de kennis, het inzicht en de vaardigheden van de studenten te vergroten. Een grote troef van de opleiding is de praktijkervaring die kan opgedaan worden. Heel wat vakken omvatten excursies die studenten rechtstreeks in contact brengen met concrete religieuze praktijken en rituelen. Er is ook deelname aan een studiereis naar India mogelijk.

Voor de stage is de student werkzaam in een organisatie actief op het terrein van de interreligieuze dialoog of de geloofscommunicatie. Studenten die voor veldwerk kiezen bestuderen, vanuit een godsdienstwetenschappelijk perspectief, een hedendaags religieus fenomeen.

Er bestaat een traject voor zowel zij-instromers (met een aangepast programma) als voor Nederlandstalige werkstudenten (voor wie volledig uitgebouwde zelfstudiepakketten beschikbaar zijn).

Beoordeling en toetsing

Een meerderheid van de vakken wordt mondeling geëxamineerd, vaak in combinatie met (in de loop van het jaar gemaakte) werkstukken en/of presentaties. Masterproeven gebaseerd op literatuuronderzoek tellen mee voor 16 (van de 60) studiepunten, en dienen mondeling verdedigd te worden voor een jury. De optie stage/veldwerk met onderzoeksrapport staat voor 20 studiepunten.

Begeleiding en ondersteuning

De opleiding is gehuisvest in het hartje van Leuven. De infrastructuur is up-to-date. Studenten kunnen terecht in een internationaal gerenommeerde theologische bibliotheek.

De lesgevers en ondersteuners doen het nodige om studenten wegwijs te maken. Ook kan beroep gedaan worden op een studietrajectbegeleider. De visitatiecommissie stelde een klantvriendelijk klimaat in de opleiding vast, waarin studenten zich thuis voelen en een laagdrempelig contact met hun docenten onderhouden.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

Slechts een zeer laag percentage slaagt erin het diploma binnen 1 jaar te behalen. Er moet echter rekening mee worden gehouden dat de master vaak deeltijds wordt gevolgd door zelfstudiestudenten. Ook kiezen studenten die een stage lopen vaak een meerjarentraject.

De tewerkstellingsperspectieven zijn vooralsnog moeilijk na te gaan. Studenten volgen vaak een heel eigen traject, zijn vaak reeds aan het werk en komen bovendien in een veelheid van tewerkstellingsdomeinen terecht.

OPLEIDINGSRAPPORT

Woord vooraf

Dit rapport behandelt de opleidingen Bachelor en Master in de godgeleerdheid en de godsdienstwetenschappen (inclusief hun respectieve Engelstalige varianten), de Master in de gespecialiseerde studies in de godgeleerdheid en de godsdienstwetenschappen (manama; inclusief Engelstalige variant) en de Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie (afgekort WIDR) aan de Katholieke Universiteit Leuven. Alle opleidingen maken deel uit van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen. De visitatiecommissie bezocht ze van 21 tot en met 23 oktober 2013.

De visitatiecommissie beoordeelt de opleidingen aan de hand van de drie generieke kwaliteitswaarborgen uit het VLUHR beoordelingskader. Dit kader is afgestemd op de accreditatievereisten zoals gehanteerd door de NVAO. Voor elke generieke kwaliteitswaarborg geeft de commissie een gewogen en gemotiveerd oordeel op een vierpuntenschaal: onvoldoende, voldoende, goed of excellent. Bij de beoordeling van de generieke kwaliteitswaarborgen betekent het concept 'basiskwaliteit' dat de generieke kwaliteitswaarborg aanwezig is en de opleiding – of een opleidingsvariant – voldoet aan de kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs mag worden verwacht van een bachelor- of masteropleiding in het hoger onderwijs. De score voldoende wijst er op dat de opleiding voldoet aan de basiskwaliteit en een acceptabel niveau vertoont voor de generieke kwaliteitswaarborg. Indien de opleiding goed scoort dan overstijgt ze systematisch de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg. Bij een score excellent steekt de opleiding ver uit boven de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg en geldt ze hierbij als een (inter)nationaal voorbeeld. De score onvoldoende getuigt dan weer dat de generieke kwaliteitswaarborg onvoldoende aanwezig is.

De oordelen worden onderbouwd met feiten en analyses. De commissie maakt inzichtelijk hoe zij tot haar oordeel is gekomen. Ze geeft ook een eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding als geheel aan de hand van dezelfde vierpuntenschaal. De oordelen en aanbevelingen hebben betrekking op de opleidingen, hun taalvariant en alle onder de opleidingen ressorterende varianten, tenzij anders vermeld.

De commissie beoordeelt de kwaliteit van de opleiding zoals zij die heeft vastgesteld op het moment van het visitatiebezoek. De commissie heeft

zich bij haar oordeel gebaseerd op het zelfevaluatie-rapport en de informatie die voortkwam uit de gesprekken met de opleidingsverantwoordelijken, de lesgevers, de studenten, de alumni en de verantwoordelijken op opleidingsniveau voor interne kwaliteitszorg, internationalisering en studiebegeleiding. Voor het studierendement heeft de commissie een beroep gedaan op de DHO-tabellen alsmede bijkomende gegevens door de opleidingen zelf aangereikt. De commissie heeft ook studiemateriaal en examens ingekeken, alsmede 50 afstudeerwerken (10 per commissielid) gelezen. Tevens is door de commissie een bezoek gebracht aan opleidings-specifieke faciliteiten als de bibliotheek.

Naast het oordeel formuleert de visitatiecommissie in het rapport aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief. Op die manier wenst de commissie bij te dragen aan de kwaliteitsverbetering van de opleiding. De aanbevelingen zijn opgenomen bij de respectieve generieke kwaliteitswaarborgen. Aan het eind van het rapport is een overzicht opgenomen van verbeter-suggesties.

De bacheloropleiding ging van start na de BaMa hervorming in 2004–2005. De master- en master-na-masteropleiding werden ingevoerd in het academiejaar 2007–2008. Zowel op bachelor- als op masterniveau van de Nederlandstalige programma's heeft de Faculteit een erkend traject voor werkstudenten.

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau

De commissie beoordeelt het beoogd eindniveau voor alle opleidingen als goed.

Algemeen profiel van de opleidingen

Zoals de naam zelf aangeeft, streeft de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen naar een uitgesproken **integratie of 'verknoping'** (zoals de Faculteit het in haar zelfstudie noemt) **van theologie en religiewetenschappen**. Beide wetenschapsgebieden en benaderingen worden inclusief en niet louter naast, laat staan tegenover elkaar, in het vormingstraject aangeboden. Daarbij wordt het religiewetenschappelijk aspect beschouwd als een explicitatie van een denkpiste die impliciet altijd al bij theologie hoorde. In het verleden kreeg deze wisselwerking vooral filosofisch en menswetenschappelijk invulling. Meer recent is hij met de studie van andere wereldgodsdiensten en de interreligieuze dialoog uitgebreid. De centrale idee is dat de theologische en de religiewetenschappelijke

benaderingen vruchtbaar kunnen samengaan, en erbij winnen als ze dit uitdrukkelijk doen. Deze expliciete optie is het gevolg van een bewust gedragen reflectieproces in de voorbije jaren.

De visitatiecommissie respecteert deze ambitie en verstaat de logica ervan in het licht van meer recente ontwikkelingen in het theologisch wetenschapsgebied. Het concept van integratie is in 2007 vanuit de onderzoeksdomeinen ingezet, waarbij voor elk onderzoeksdomein (bijbelwetenschap, systematische theologie, theologische ethiek, geschiedenis van kerk en theologie, pastoraaltheologie, en religiestudie) werd uitgestippeld hoe die verknoping van theologie en religiewetenschappen vormt kan krijgen. De commissie realiseert zich dat de religiewetenschappelijke component uit drie complementaire onderdelen bestaat: kennismaking met en bestudering van de wereldgodsdiensten, bestudering van religie met niet-theologische benaderingen en kennismaking met en bestudering van de inter-religieuze dialoog. De commissie heeft wel enige vragen bij de uitwerking ervan. Zij constateerde in de gesprekken diverse malen dat de onderlinge relatie van deze drie onderdelen in de hoofden van zowel docenten als studenten niet steeds gezien werd. Er bleek haar toch begripsverwarring over wat 'religiewetenschap' concreet inhoudt. De ene keer werd nadruk gelegd op het onderdeel van de niet-theologische benaderingswijze van religie, terwijl op andere momenten een al dan niet comparatieve bestudering van verschillende religies primeerde. De commissie is derhalve van oordeel dat **verdere uitkristallisering van dit centrale idee** nodig is. De commissie deelt met andere woorden de mening van de Faculteit, dat er verder dient gewerkt te worden 'aan de bewustwording omtrent haar eigen profiel en de wetenschappelijke vooronderstellingen ervan'.

Een typerend 'Leuvens' accent is ook de uitgesproken **hermeneutische** aanpak. De Faculteit hecht veel belang aan kennis van zowel klassieke als moderne talen en streeft ernaar theologische teksten zoveel mogelijk te lezen in de oorspronkelijke taal. De commissie waardeert ten slotte dat de Faculteit een sterke **onderzoeksgerichtheid** van het onderwijs beoogt en streeft naar een **student-activerende** vorm van leren.

Doelstellingen van de bacheloropleiding

De **bacheloropleiding** ambieert een 'bodembedekkend' referentiekader te verschaffen. Ze leidt studenten zowel in de theologische en religiewetenschappelijke hoofddisciplines in, als in de filosofische en menswetenschappelijke vakgebieden 'die dienstig zijn aan de theologische en religiewetenschappelijke reflectie'.

Dit beoogd eindniveau is omgezet in 3 algemene doelstellingen, die op hun beurt vertaald zijn naar een reeks concrete leerresultaten. Die uitwerking is helder gebeurd, meent de commissie. De leerresultaten zijn best ambitieus en duidelijk verwoord. Ze zijn ook in lijn met het Vlaamse kwalificatieraamwerk en een adequate vertaling van de domeinspecifieke leerresultaten.

Opvallend is dat de Engelstalige variant 3 extra leerresultaten kent. De bachelor in Theology and Religious Studies wil hiermee recht doen aan het specifieke profiel (vooropleiding, achtergrond, werkervaring, studieambitie) van de instromende internationale studenten. De opleiding tracht in te spelen op de reeds verworven kennis en vaardigheden en deze verder te ontwikkelen vanuit een kritische dialoog met de Leuvense traditie. De internationale studenten worden verder verondersteld hun kennis en vaardigheden te kunnen toepassen op specifieke maatschappelijke problemen in hun land van herkomst. Extra aandacht wordt besteed aan het verwoorden (en erover in debat treden) van de eigen zienswijze en aan de kennismaking met de Leuvense benadering van de theologie. De commissie merkt op dat de verknoping van theologie en religiewetenschappen in het geval van deze studenten een zeker consequent vasthouden aan de betreffende ambitie van de zijde van de Faculteit vraagt, aangezien de studenten meestal 'voor theologie' naar Leuven komen.

Doelstellingen van de initiële master en de master gespecialiseerde studies

De **initiële masteropleiding** beoogt een evenwicht te bereiken tussen een brede theologische vorming enerzijds en verdieping anderzijds. Studenten worden voorbereid op zelfstandig theologisch of godsdienstwetenschappelijk onderzoek, dan wel toegerust om als expert in kerk en samenleving academisch werkzaam te zijn. Veel aandacht gaat uit naar het ontwikkelen van de bekwaamheid om religieuze en godsdienstwetenschappelijke problemen te begrijpen in hun relatie met de actuele maatschappelijke context en toe te passen in het kader van het onderwijs, pastoraat of andere sectoren van de samenleving. Studenten moeten theoretische inzichten praktisch kunnen hanteren, in de context van een multiculturele en multireligieuze samenleving.

De **masteropleiding gespecialiseerde studies** legt de nadruk op specialisering in een bepaald vakgebied. Afgestudeerden worden geacht een originele bijdrage te kunnen leveren aan het onderzoek in de theologie of de religiestudie. Studenten die de optie Praktische Theologie volgen, moeten

in staat zijn in een pastorale setting als pastor startbekwaam te functioneren en tegelijk kritisch over deze pastorale taak en setting kunnen reflecteren.

Deze algemene doelstellingen zijn voor beide masteropleidingen vertaald in een reeks concrete leerresultaten, helder verwoord en in lijn met het Vlaamse kwalificatieraamwerk. Ook de vertaling van domeinspecifieke naar opleidingsspecifieke leerresultaten is overal transparant gebeurd.

Doelstellingen van de master WIDR

De **Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie** is een deels verbredende en deels verdiepende initiële master voor studenten met bijzondere interesse in het fenomeen religie. Beoogd wordt studenten inzicht te doen verwerven in de complexe rol van religie in de hedendaagse maatschappij. Vanuit diverse religiewetenschappelijke perspectieven dienen de studenten actuele religieuze verschijnselen adequaat te leren analyseren en duiden. Daarnaast moeten ze inzicht krijgen in de dynamiek en hindernissen van de interreligieuze communicatie en verhoudingen, alsook de vaardigheid en bekwaamheid verwerven om professioneel te functioneren in de huidige multireligieuze context. Een student kan binnen het programma een bijzondere klemtoon leggen op de studie van de interreligieuze dialoog, de islam of de religiestudie.

Deze algemene doelstellingen worden vertaald in 9 opleidingsspecifieke leerresultaten. De uitwerking daarvan is helder, meent de commissie. De leerresultaten zijn duidelijk verwoord, in lijn met het Vlaamse kwalificatieraamwerk en een adequate vertaling van de domeinspecifieke leerresultaten.

De visitatiecommissie heeft veel waardering voor de ambities van deze opleiding, die aansluiten bij een concrete maatschappelijke behoefte. Tevens was de commissie positief verrast door de sterke identificatie van de studenten met het opleidingsprofiel. Wel beveelt ze aan om de doelstellingen meer op het beroepsperspectief af te stemmen, en hiervoor actief aan benchmarking te gaan doen met vertegenwoordigers van het beoogde werkveld.

In de nabije toekomst zal het islamgedeelte in de opleiding versterkt worden, zij het binnen de bestaande doelstellingen en perspectief. De visitatiecommissie beschouwt de integratie van een optie islamitische theologie en godsdienstwetenschappen in de opleiding als een belangrijke uitdaging die intensief aandacht vraagt.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces

De commissie beoordeelt het onderwijsproces voor de master WIDR als voldoende, voor de bacheloropleiding, de initiële masteropleiding en de masteropleiding in de gespecialiseerde studies als goed.

De bacheloropleiding

Het Nederlandstalige bachelorprogramma telt 180 studiepunten. Het grootste deel van het curriculum wordt ingenomen door theologische en godsdienstwetenschappelijke vakken. In de **theologische groep** (80 studiepunten over drie bachelorfasen) worden studenten ingeleid in de verschillende facetten van de christelijke godsdienst. Dat gebeurt vooreerst door een introductiecollege 'Inleiding in het christendom en de christelijke theologie', dat inspeelt op de groeiende onbekendheid van nieuwe Vlaamse studenten met de christelijke traditie. In de subgroep *Bijbelwetenschappen* worden de Bijbelse bronnen van het christelijke geloof bestudeerd. Studenten krijgen verder een integraal overzicht van de *systematische theologie* en de *theologische ethiek*. Er wordt ook een overzicht van de *geschiedenis van kerk en theologie* geboden. De subgroep *Pastoraaltheologie* biedt de studenten een systematische inleiding in de verschillende dimensies van het pastoraal handelen.

In de **godsdienstwetenschappelijke groep** (40-52 studiepunten over drie bachelorfasen) wordt het verschijnsel religie vanuit een buitenstaanderperspectief benaderd. De subgroep *Religiestudie* bijvoorbeeld belicht religie vanuit drie benaderingen: de godsdienstwetenschap, de godsdienstpsychologie en de godsdienstsociologie. De subgroep *Wereldgodsdiensten* gaat in op de islam, het Jodendom, de Oosterse religies en nieuwe religieuze bewegingen. De subgroep *Interreligieuze dialoog* ten slotte heeft de ambitie studenten vanuit hun eigen levensbeschouwing met andere monotheïstische tradities in gesprek te laten treden.

De overige studiepunten van het bachelorprogramma worden ingenomen door een filosofische component, het vak 'Kerkelijk recht', een groep *Oefeningen en scripties* en ten slotte een keuzepakket van ten minste 32 studiepunten. Het **keuzepakket** is niet geheel vrijblijvend: elke student moet ten minste 1 klassieke taal, een vak 'Lezing van theologische teksten' in een klassieke of moderne taal en een vak filosofie in het programma opnemen.

Zij-instromers (waaronder een belangrijke groep werkstudenten) kunnen een **verkort bachelorprogramma** volgen. De didactische omkadering hier-

voor is goed georganiseerd (zie *infra*). In de voorbije jaren heeft dit programma een toenemend succes gekend en biedt het een grotere instroom dan die van de generatiestudenten. Het normale programma van 180 studiepunten kan (op basis van de vooropleiding) worden verkort tot een aantal studiepunten dat varieert tussen 30 en 120. Het standaardtraject bedraagt 105 studiepunten.

De commissie stelt vast dat er een duidelijk didactische visie bestaat met een brede waaier aan **onderwijs- en leervormen**. De hoorcolleges – die een belangrijk aandeel behouden in de bachelor – zijn zoveel mogelijk gericht op activerend leren: deelname van studenten wordt gestimuleerd door hen bijvoorbeeld een presentatie of discussievraag te laten voorbereiden of een blog te laten bijhouden. In een aantal vakken van de tweede en derde fase wordt een deel van de lesuren ingevuld als werkcollege of seminarie. Vaak krijgen studenten hierbij een leeuur-, essay- en/of presentatieopdracht, die ze zelfstandig of in groep uitvoeren. Het **studiemateriaal** is adequaat en ook van het elektronische leerplatform wordt frequent gebruik gemaakt, kon de commissie vaststellen.

De opbouw van het bachelorprogramma stelt de commissie tevreden. Het curriculum laat een graduele ontwikkeling van kennis en vaardigheden toe. Studenten verwerven de basisbegrippen en –methodes van de theologie en de religiestudie, en ze leren hun inzichten toepassen op religieuze, levensbeschouwelijke en maatschappelijke problemen. De faculteit schroomt niet studenten al in de beginfase van de bachelor stevig met het theologisch en religiewetenschappelijk vakgebied te confronteren. Al van in de eerste bachelorfase wordt ook de **onderzoekshouding** van de studenten gestimuleerd. Hierop wordt voortgebouwd in de *Oefeningen en scripties* in de tweede en derde fase: de studenten schrijven in elk van deze fases een scriptie en volgen gespecialiseerde methodische sessies. Ook staat hier een ‘Theologisch practicum’ op het programma, waarin studenten een theologische blog ontwikkelen en ruimte is voor de integratie van studie en persoon.

De bachelor staat open voor alle studenten uit het secundair onderwijs. Het aantal **eerste inschrijvingen** schommelt de laatste jaren rond 15 à 20 studenten. Dat kan beschouwd worden als een negatieve trend in vergelijking met het verleden. De Faculteit doet de nodige inspanningen om haar opleidingen bekendheid te geven: brochures, infodagen, promotiefilmpjes op YouTube en een uitgebreid netwerk met leerkrachten secundair onderwijs zorgen voor een adequate informatievoorziening aan kandidaat-

studenten. De ontkerkelijkking, de individualisering en het nogal eens negatief bevonden imago van de kerk vormen blijkbaar een belangrijke barrière om te kiezen voor een studie theologie. Tegelijk ligt het aantal inschrijvingen in de verkorte bachelor, over het algemeen van iets oudere studenten, beduidend hoger. Er worden inspanningen gedaan om deze doelgroep nog beter aan te boren.

Zich baserend op studietijdmetingen, studentenbevragingen en haar gesprekken ter plaatse concludeert de commissie dat de **studeerbaarheid** van de bachelor globaal genomen goed is. Reële en begrote studietijd lijken in evenwicht, en studenten signaleerden geen ernstige studiebelemmerende factoren. Gemiddeld haakt 29,57% van de generatiestudenten af, bijna de helft daarvan in het eerste jaar. Dat is een aanvaardbaar doorstromerendement. De studenten met wie de commissie sprak gaven aan dat sommige leeftijdsgenoten 'met verkeerde verwachtingen' de studie aanvatten, onder meer omdat het godsdienstonderwijs in het middelbaar volgens hen niet erg theologisch is.

De commissie is globaal van mening dat het 'Leuvense' profiel voldoende vertaald is in het bachelorprogramma. Klemtonen als de sterke tekstgerichtheid, de aandacht voor hermeneutiek en de vervlechting van onderwijs en onderzoek komen duidelijk aan bod. De beoogde **integratie van theologie en religiewetenschappen** is tot op zekere hoogte zichtbaar, maar hier speelt de in GKW 1 geschetste onhelderheid over de onderlinge relatie van de onderdelen van de religiewetenschappelijke component. Weliswaar zoeken theologische vakken actief de dialoog op met andere disciplines, zoals de filosofie en de menswetenschappen, voor zover deze zich richten op de studie van religie(s) en hun context. Evenzeer is er ruimte voor de studie van andere religies en van de dialoog tussen de christelijke theologie en (sommige) andere religies, via het aanbod van de subgroep 'Interreligieuze dialoog'. Het is echter naar de mening van de commissie precies de onhelderheid over de vraag in hoeverre een religiewetenschappelijke insteek in de richting van een menswetenschappelijke bestudering van religie en van bestudering van andere religies, inclusief de interreligieuze dialoog, wijst, die voor een zekere onduidelijkheid in de concrete perceptie van het onderwijs bij lesgevers en studenten zorgt.

Het **Engelstalige bachelorprogramma** heeft quasi dezelfde opbouw als de Nederlandstalige variant. Er zijn wel een aantal concrete verschillen voor wat betreft de verdeling van de studiepunten, de keuzemogelijkheden binnen de verschillende (sub)groepen en de organisatie van de opleidings-

onderdelen die gericht zijn op het aanleren van wetenschappelijke vaardigheden. Deze verschillen laten zich grotendeels verklaren vanuit het meer diverse profiel van de instromende bachelorstudenten. Recent werd ook het vak 'The Louvain Approach to Theology and Religious Studies in the Past and the Present' ingevoerd door buitenlandse studenten in te leiden in de 'Leuvense' theologie en methodologie. Globaal is het Engelstalige programma wat meer theologisch en minder religiewetenschappelijk gekleurd. De opleiding motiveert die keuze doordat internationale studenten doorgaans naar Leuven komen specifiek voor de theologische componenten. Vaak hebben deze studenten, volgens de opleiding, al vertrouwdheid met andere religies (al wijst de commissie er wel op dat dit nog geen kennis en inzicht op academisch niveau impliceert).

Net als bij de Nederlandstalige variant ziet de commissie de Engelstalige variant van de bachelor als een voldoende vertaling van het 'Leuvense' profiel. Uit de gesprekken bleek dat de buitenlandse bachelorstudenten positief staan tegenover de opleiding. Precies de Leuvense accenten, de 'diversity' en de interdisciplinariteit, spreken hen erg aan. Over de 'Louvain Approach' lopen de meningen wat uiteen, al ziet niemand het als een 'ideologie' die opgelegd wordt. Het leerresultaat nr. 10 van de bachelor ('to enter into discussion on matters related to theology and religion') verwerken de studenten in het vak 'Introduction to Theology' en in de vakken 'Reading Theological Texts' in de tweede en derde bachelorfase. Dit correspondeert met het theologisch practicum in de Nederlandstalige variant.

Te betreuren valt dat nagenoeg alle vakken in de Engelstalige bachelor tricyclisch georganiseerd zijn, d.w.z. maar om de drie jaar gedoceerd. Dat impliceert bijvoorbeeld dat de geschiedkundige vakken niet altijd in chronologische volgorde aan bod kunnen komen.

De initiële Master en de Master in de gespecialiseerde studies

De initiële Master en de Master in de gespecialiseerde studies worden hier samen behandeld, daar nagenoeg alle opleidingsonderdelen (behalve de masterproef) tweejaarlijks zijn en bijgevolg gemeenschappelijk voor beide studentenpubliek. Tenzij uitdrukkelijk vermeld, gelden alle opmerkingen hier dan ook voor beide opleidingen, alsmede hun beide taalvarianten.

In de **Nederlandstalige initiële masteropleiding** (60 studiepunten) maken studenten een keuze voor één uit de volgende 6 majorgroepen: Bijbelwetenschap, Systematische theologie, Theologische ethiek, Geschiedenis van kerk en theologie, Pastoraaltheologie en Religiestudie. Elke major bestaat

uit een reeks colleges, seminaries en (uitsluitend Engelstalige) onderzoekscolleges. Studenten zijn verplicht 2 colleges, 1 seminarie en 1 onderzoekscollege, tezamen 16 studiepunten, te kiezen.

Verder kiezen de studenten 4 opleidingsonderdelen (16 studiepunten) van het type college en onderzoekcollege die niet tot hun eigen major behoren. Daarnaast worden nog 3 opleidingsonderdelen uit het keuzepakket of uit de andere majores opgenomen. De studenten beslissen dus zelf of ze het vrij te bepalen aantal studiepunten inzetten voor verdere verdieping in hun vakgebied of voor verbreding van hun theologische vorming. Tenslotte maken de studenten een masterproef ter waarde van 16 studiepunten.

De opbouw van de **Engelstalige initiële masteropleiding** (60 studiepunten) is bijna volledig analoog aan de Nederlandstalige variant. Alleen het aandeel aan keuzevakken wordt hier ingeperkt tot 8 studiepunten. De commissie beveelt aan te onderzoeken in welke mate (en rekening houdend met het wettelijk kader) het mogelijk is studenten van de Engelstalige en Nederlandstalige opleiding gezamenlijk colleges in het Engels te laten volgen. Niet alleen zou dit de onderwijslast verlichten, studenten hebben er ook baat bij in een internationale context les te volgen.

De commissie waardeert dat in de **initiële master** een duidelijke evolutie ten opzichte van de bacheloropleiding zichtbaar is: de studenten worden meer geactiveerd en sterker aangezet tot zelfstandig en zelfkritisch denken. Globaal vindt de commissie de doelstellingen van de initiële master adequaat vertaald: studenten kunnen weliswaar meer uitgesproken kiezen tussen theologie of religiewetenschappen, maar de verplichte keuze van vakken buiten de eigen major garandeert een niet al te gespecialiseerde vorming. Het sterk hermeneutische profiel is ook in deze opleiding aanwezig.

De **masteropleiding in de gespecialiseerde studies, Nederlandstalige variant** (60 studiepunten) kent 2 opties: *Theologie en religiestudie* of *Praktische theologie: academische pastoraatopleiding*.

Binnen de optie *Theologie en religiestudie* specialiseren studenten in een theologisch en godsdienstwetenschappelijk vakgebied naar keuze. Uit de gekozen major (16 studiepunten) nemen ze de twee aangeboden colleges, het seminarie en het onderzoekcollege in hun programma op. Ze kiezen ook 4 opleidingsonderdelen van het type college en onderzoekcollege uit minimum twee andere majorgroepen. Maximum een van deze opleidings-

onderdelen mag ingeruild worden voor een (tweede) seminarie. Van het keuzepakket kunnen studenten 3 opleidingsonderdelen opnemen. Specifiek voor de gespecialiseerde master is dat studenten een onderzoeksgeoriënteerde masterproef van 50 bladzijden of 25.000 woorden voorbereiden. In tegenstelling tot de initiële master omvat de masterproef hier geen 16, maar 20 studiepunten.

Binnen de optie *Praktische theologie: academische pastoraatopleiding* kunnen studenten zich specialiseren in het pastoraat. Zij volgen de onderzoeksgeoriënteerde opleidingsonderdelen (een college, een seminarie en een onderzoekscollege) uit de major Pastoraaltheologie, en daarnaast 2 opleidingsonderdelen uit de groep van de colleges of onderzoekscolleges van de andere majores. Daarnaast volgen ze ook enkele specifieke opleidingsonderdelen: een werkcollege praktische theologie, een uitgebreide stage die deel uitmaakt van de masterproef (26 studiepunten), en keuzevakken die nauw aansluiten bij de stage en die zijn opgedeeld per pastorale sector.

In de **masteropleiding in de gespecialiseerde studies, Engelstalige variant** (60 studiepunten) wordt uitsluitend de onderzoeksgeoriënteerde optie aangeboden, niet de academische pastoraatopleiding. Studenten kiezen een vakgebied (major) waarin ze willen specialiseren en volgen daarbinnen de 2 aangeboden colleges, het seminarie en het onderzoekscollege. Om de internationale studenten vertrouwd te maken met de Leuvense benadering van de verschillende subdisciplines van de theologie en de religiestudie, alsook om een voldoende brede vorming in de theologie en religiestudie te garanderen, nemen de studenten in de regel 5 opleidingsonderdelen op uit de 5 majores buiten de major waarin ze zich specialiseren. Daarnaast kunnen ze nog 1 (onderzoeks)college als keuzevak opnemen of 1 opleidingsonderdeel kiezen uit het keuzepakket. Ten slotte schrijven studenten een *research paper* ten belope van 50 pagina's.

Twee derde van de master in de **gespecialiseerde studies** – iets minder voor de pastoraatopleiding – wordt gevolgd samen met studenten van de initiële master: het betreft hier immers tweejaarlijks aangeboden opleidingsonderdelen. Studenten van de initiële master ervaren het als verrijkend om samen te zitten met een iets 'ervarener' groep. Senu stricto ligt alleen in de masterproef een echte verdieping, al blijkt dat in de resultaten niet altijd tot uiting te komen (zie hiervoor GKW 3). De specialisatie ligt er – naast voortgaande verdieping – eerder in dat de student zich meer vertrouwd voelt op grond van de ervaring van zijn eerste masterproef. Het

gevoel leeft ook wel dat de promotoren bij een tweede masterproef wat 'veeleisender' worden.

Vrijwel alle opleidingsonderdelen van de majores hebben het college of het seminarie als **werkvorm**. De colleges en onderzoekscolleges vinden plaats onder de vorm van hoorcolleges die samengaan met een brede waaier aan activerende activiteiten. Studenten krijgen lectuuropdrachten, schrijven papers, geven presentaties of participeren aan klassikale discussies. Seminars brengen de studenten onderzoeksgerichte vaardigheden bij: ze worden wegwijds gemaakt in de werkinstrumenten van het vakgebied, krijgen een beperkte onderzoeksopdracht en presenteren de resultaten daarvan. Internationale studenten signaleren dat hun *seminars* soms overvol zitten. Het **studiemateriaal** van de masteropleidingen is adequaat.

De commissie is van oordeel dat de **methodologische leerlijn**, die in de bachelor ingezet is, op masterniveau sterker moet worden doorgetrokken. Concreet beveelt de commissie aan om studenten meer vertrouwd te maken met methodologieën die buiten het hermeneutisch-literaire domein vallen. Uit de gesprekken van de commissie bleek dat heel wat studenten – zeker degenen die in het domein van de religiewetenschappen hun masterproef willen schrijven – behoefte hebben aan meer empirisch-methodische scholing. Wie, bijvoorbeeld, enquêtes in zijn masterproef wil integreren, vindt daar nu in het curriculum geen houvast voor. Er is ook geen ruimte of expertise voor het aanleren van interviewtechnieken, hoewel ook dat bij heel wat masterproeven aangewezen is. Daarnaast stelt de commissie dat de reflectie van methodische aard over het onderzoek zelf onderbelicht blijft. Dat zal ter sprake komen bij de masterproeven (zie GKW 3).

Wat de **masterproeven** zelf betreft prijst de commissie de organisatie. Studenten vinden snel en efficiënt een onderwerp en promotor. Het onderwerp moet gekoppeld zijn aan de keuze van de major. Het staat de studenten vrij om een door de promotor aangedragen voorstel te kiezen of zelf een onderwerp voor te dragen. Studenten in de Engelstalige masteropleidingen krijgen bij het schrijven van hun verhandeling extra ondersteuning in het 'Thesis Writing Seminar'.

In de optie *Praktische theologie: academische pastoraatopleiding* van de gespecialiseerde master omvat de masterproef een stage voor 16 studiepunten en een onderzoeksscriptie voor 10 studiepunten. Beide zijn inhoudelijk aan elkaar gekoppeld. De **stage** is erop gericht studenten te laten groeien

in een pastoraal beroepsprofiel of dit verder te verdiepen in een gekozen pastorale sector.

Tot de initiële master worden studenten **toegelaten** met het diploma van Bachelor in de godgeleerdheid en godsdienstwetenschappen. Onder bepaalde condities kunnen studenten met een niet-afgeronde bacheloropleiding aan de master beginnen. De laatste jaren schommelt het aantal inschrijvingen rond de 50. Er lijkt zich wel een dalende trend af te tekenen. Aanvragen uit het buitenland worden voorgelegd aan een Toelatingscommissie. De voorbije jaren hebben studenten van maar liefst 56 verschillende nationaliteiten zich ingeschreven voor de initiële master. Volgens het zelfevaluatie-rapport wordt het hoofdaandeel daarvan ingenomen door Indiërs, Amerikanen, Nigerianen, Congolezen en Chinezen. De commissie signaleerde ook een significant aandeel studenten met een Oost-Europese achtergrond. Die diversiteit indachtig, vindt de commissie dat het cursusaanbod nog meer blijf zou kunnen geven van sensibiliteit voor de diverse achtergronden van de studenten.

De Master in de gespecialiseerde studies kan enkel begonnen worden met een diploma van de initiële master. Gemiddeld 40% van de studenten die het diploma van de Nederlandstalige initiële master behaalden stromen door naar de (Nederlandstalige) vervolgopleiding. Het totaal aantal inschrijvingen in die opleiding bedraagt jaarlijks rond de 20 à 30. Over aanvragen van studenten met een niet-Leuvens masterdiploma in de theologie en religiestudie wordt beslist door de Toelatingscommissie. Het totaal aantal inschrijvingen in de Engelstalige Master in de gespecialiseerde studies schommelt jaarlijks rond de 50–60.

Van de kandidaat-studenten in de Master in de gespecialiseerde studies wordt onder meer verwacht dat zij actieve kennis van het Engels hebben. De commissie vindt het een goede zaak dat de *native en non-native English speakers* bij het groepswerk bewust gemengd worden. Niet alle native speakers bleken daar even tevreden mee, maar hier zou toch enige consideratie betracht mogen worden.

Over het algemeen wordt in de initiële Master en de Master in de gespecialiseerde studies een stevige werkdruk gesignaleerd. Vooral de combinatie van de masterproef met de papers en opdrachten voor colleges en seminaries lijkt sommige studenten zwaar te vallen. De **studeerbaarheid** wordt evenwel goed gemonitord en de commissie ziet geen spectaculair onevenwicht tussen begrote en reële studietijd.

De Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie

De Master in de wereldgodsdiensten, de interreligieuze dialoog en de religiestudie (WIDR) omvat 60 studiepunten. Er is een gemeenschappelijk gedeelte van 24 studiepunten dat bestaat uit een basiscursus religiestudie, een basiscursus wereldreligies, een werkcollege, een vak over religie in de hedendaagse samenleving en een subgroep interreligieuze dialoog (waaruit de student 1 opleidingsonderdeel kiest). Het programma is zo opgebouwd dat elk van de 9 leerresultaten door minstens één vak van deze truncus communis als hoofddoelstelling is opgenomen. Het verplichte gedeelte brengt studenten verdiepte kennis en inzicht bij in de complexiteit en eigenheid van het fenomeen religie, de godsdienstwetenschappelijke benadering ervan (met name in het werkcollege) en de grote religieuze tradities. De subgroep interreligieuze dialoog is gericht op interreligieuze relaties en communicatie.

Naast het gemeenschappelijke gedeelte heeft de opleiding **3 opties**: 'wereldgodsdiensten en interreligieuze dialoog', 'islam' en 'religiestudie'. Met name de opleidingsonderdelen van de optie 'religiestudie' hebben een sterk methodologische inslag, gericht op toepassings- en onderzoeksgerichte vaardigheden. In het kader van de gekozen optie wordt een **masterproef** geschreven. Hierbij kan de student kiezen tussen het maken van een eindverhandeling gebaseerd op literatuuronderzoek, of het doen van een stage of veldwerk met bijhorend onderzoeksrapport.

De commissie is van oordeel dat het studieprogramma een adequate vertaling vormt van de eigen leerresultaten. Al zijn er nog een aantal aandachtspunten, in de eerste plaats programmatorisch. Het valt op dat alleen de truncus communis-vakken jaarlijks gedoceerd worden. Dat wil zeggen dat de student hiermee rekening moet houden bij de samenstelling van zijn programma, en niet altijd zijn eerste keuze zal kunnen volgen. De **keuzevrijheid** blijft weliswaar ruim en dat is een groot goed, vinden de studenten. Vanuit opleidingsstandpunt moet wel bewaakt blijven dat het programma voldoende coherent blijft, dat er een bepaalde consistentie in zit. De commissie adviseert daarom om een aantal (facultatieve) **voorbeeldtrajecten** te programmeren, die als het ware een leidraad uittekenen. Er is ten slotte, zowel in de subgroep interreligieuze dialoog als in de 3 opties, een relatief groot aandeel vakken op bachelorniveau. De commissie beveelt de opleiding aan te bewaken dat het aantal 'bachelorvakken' waaruit studenten kiezen niet te groot wordt.

Inhoudelijk gezien vindt de commissie het **dialogoog-aspect** aan verdere uitwerking toe. Het komt nu in verschillende cursussen naar deelaspecten ter sprake. Enerzijds ontbreekt hier volgens de commissie – op meta-niveau – de reflectie op wat een ‘dialogoog’ eigenlijk is. Anderzijds wordt interreligieuze dialogoog nu vooral behandeld in historisch opzicht, maar te weinig in de richting van concrete dialogoogvaardigheden. De toepassingsgerichtheid – hoe een dialogoog te voeren, hier en nu – gebeurt eerder ‘toevallig’, afhankelijk van hoe de betrokken docent zijn cursus inricht. Verder impliceert dialogoog ook een grondige basiskennis, en in die zin is het binnenchristelijk perspectief nog te dominant: er wordt iets te gemakkelijk van uit gegaan dat alle studenten de christelijke traditie kennen. De commissie waardeert in dit opzicht wel de ruimte voor diversiteit in het keuzevak ‘Christendom’. Globaal valt het de commissie op dat oosterse religies en islam zeer prominent in het curriculum aanwezig zijn, maar er nauwelijks aandacht uitgaat naar godsdienst in Afrika. Ook dialogoog met de huidige post-christelijke situatie zou (nog) meer ruimte kunnen krijgen.

In bijna twee derde van de opleidingsonderdelen wordt gekozen voor het college als werkvorm. Tegelijk worden tal van activerende activiteiten aangewend om de kennis, het inzicht en de vaardigheden van de studenten te vergroten. Een grote troef van deze opleiding is de **praktijkervaring** die kan opgedaan worden. Praktijk blijft geen ‘dode letter’, bevestigen de studenten. Heel wat vakken omvatten excursies die studenten rechtstreeks in contact brengen met concrete religieuze praktijken en rituelen. Er is ook deelname aan een studiereis naar India mogelijk.

De voeling met de praktijk komt nog sterker tot uiting bij de **stage** of het veldwerk. Voor de stage is de student werkzaam in een organisatie actief op het terrein van de interreligieuze dialogoog of de geloofscommunicatie. Studenten die voor **veldwerk** kiezen bestuderen, vanuit een godsdienstwetenschappelijk perspectief, een hedendaags religieus fenomeen. De organisatie van stage en veldwerk zijn adequaat, maar de expertise voor het veldonderzoek (interviewtechnieken bijvoorbeeld) kan nog beter omkadert. Studenten doen nu vooral een beroep op expertise uit (indien aanwezig) hun vooropleiding – meestal een andere studie– of hun werkervaring, ofwel moeten ze die via zelfstudie elders verwerven.

De masteropleiding WIDR richt zich in het bijzonder tot twee **doelgroepen**. Enerzijds studenten met een academische bachelor of master die een bijzondere interesse in wereldreligies en interreligieuze dialogoog hebben en/of zich willen voorbereiden om te werken in een multiculturele en multi-

religieuze context. Anderzijds richt de opleiding zich ook nadrukkelijk tot mensen die reeds in het werkveld staan en daarbij geconfronteerd worden met aspecten als multiculturaliteit, interreligieuze dialoog en samenlevingsopbouw. Studenten die instromen brengen dus hun eigen academische en/of professionele expertise binnen.

Sinds de inrichting van de opleiding (in 2007–2008) schommelt het totaal aantal inschrijvingen rond de 30. Minimaal drie vierde van de studenten volgt een deeltijds traject. Elke nieuwe student wordt uitgenodigd voor een **intakegesprek**, waarbij een studietraject op maat wordt opgesteld. Hierbij wordt gepoogd de reeds verworven kennis, inzichten en vaardigheden te valoriseren. Blijkbaar kan dit nog verrijnd worden: enkele studenten met wie de commissie sprak beweerden ofwel ‘overbodige’ vakken te volgen, ofwel een zekere ‘achterstand op theologisch vlak’ te ervaren. De commissie benadrukt weliswaar dat studenten die reeds in het werkveld staan, de opleiding als zeer verrijkend ervaren.

Opleidingsoverschrijdende aspecten

Studenten komen terecht in een samenhangende **onderwijsleeromgeving**. Aan het begin van het academiejaar zijn er verschillende informatiesessies voor nieuwe studenten. De Faculteit heeft verschillende studietrajectbegeleiders die elk het aanspreekpunt zijn voor een specifiek deel van de studenten (de internationale studenten, de WIDR-studenten, de werkstudenten, studenten buiten deze categorieën). Ze geven uitleg aan studenten (onder andere) over de samenstelling van hun individueel studieprogramma. De Faculteit beschikt over een permanente ombuds die tijdens de examenperiodes wordt bijgestaan door twee examenombudsen.

De commissie heeft een klimaat in de diverse opleidingen aangetroffen dat ze als zeer ‘klantvriendelijk’ typeert. Docenten en ondersteuners hebben oog voor de toenemende complexiteit van de studieprogramma’s en doen al het nodige om studenten hierin wegwijs te maken. De commissie heeft veel bewondering voor dit **engagement**, al moet bewaakt worden – bij voorkeur via formele afspraken – dat deze service bij de personen die haar bieden (veelal doctorandi of postdocs) niet ten koste gaat van hun eigenlijke onderwijs- en onderzoekstaken.

Studenten voelen zich zeer thuis in de Faculteit. De groepen zijn kleinschalig en het contact met de professoren laagdrempelig. Ook Nederlandstalige en buitenlandse studenten zoeken elkaar op. Internationale

studenten prijzen de 'open environment' en de 'sharing of ideas'. Wel ervaren sommige buitenlandse studenten de **organisatie** (vooral in het begin van hun studie en het jaar) als onvoldoende duidelijk. Er heerst bij hen soms wat revuel over bepaalde kwesties, zoals het tijdstip om individuele studieprogramma's in te dienen, het bibliotheekgebruik of het examensysteem. De opleidingen zouden zich er meer rekenschap van kunnen geven dat bepaalde geplogenheden in andere leerculturen niet bestaan, en dat met name het beroep op de eigen verantwoordelijkheid soms geactiveerd moet worden. De commissie benadrukt wel dat internationale studenten de hulpvaardigheid van hun docenten en ondersteuners expliciet geprezen hebben. Desondanks vindt de commissie het wenselijk de vinger aan de pols te houden bij de gesignaleerde problemen.

Zowel op bachelor- als op masterniveau van de Nederlandstalige programma's heeft de Faculteit een traject voor **werkstudenten**. Een gedeelte daarvan volgt enkele, of zelfs alle vakken in zelfstudie. Hiervoor bestaat een goed uitgebouwde omkadering. Zo zijn er op het elektronische leerplatform Toledo volledig uitgebouwde zelfstudiepakketten.

De Faculteit geniet internationale bekendheid door haar internationale programma's en hoog gekwalificeerd onderzoek. De aanwezigheid van studenten uit een waaier van verschillende nationaliteiten, geeft een uitgesproken **internationaal cachet** aan de programma's. De Faculteit rekruteert ook internationaal, mede dankzij een uitgebreid netwerk van alumni, en een aantal docenten en onderzoekers komt uit het buitenland. Vele buitenlandse gastdocenten worden uitgenodigd voor het geven van lezingen. De internationalisering 'at home' is met andere woorden een levende realiteit. Er wordt steeds meer ingezet op samenwerking tussen Vlaamse en internationale studenten. De betere balans tussen de diverse achtergronden begint zijn vruchten af te werpen en komt de discussie in de cursussen ten goede. De Faculteit heeft ook een uitgebreid aanbod aan studentenuitwisselingsakkoorden met partners uit heel Europa. Hiervoor blijft het enthousiasme relatief beperkt. Studenten voeren onder andere financiële redenen aan om niet op internationale uitwisseling te gaan.

De Faculteit is **gehuisvest** in verschillende aaneengesloten gebouwen, in het hartje van Leuven. Qua fysieke ruimte voldoen de leslokalen ruimschoots. De laatste jaren zijn inspanningen geleverd om ze uit te rusten met moderne technologieën. De Faculteit beschikt ook over een eigen pc-klas. Studenten kunnen terecht in een internationaal gerenommeerde theologische bibliotheek. De collectie is uitgebreid en up-to-date, zowel

op papier als digitaal. De commissie waardeert in het bijzonder de functie van de bibliotheek als stimulerende leeromgeving.

Voor het **personeel** wordt een onderscheid gemaakt tussen het ZAP (zelfstandig academisch personeel) en het AAP/BAP (assisterend en bijzonder academisch personeel). De laatste categorie heeft een aanstelling voor bepaalde duur, met hoofdpdracht in het onderzoek (al kan ze beperkt ingeschakeld worden voor onderwijsondersteuning). Het ZAP van de Faculteit telt 31 leden en 26,4 fulltime equivalenten, een stijging van 3,05 VTE in vergelijking met de vorige visitatie in 2005. Het AAP/BAP telt 86 koppen (69,1 VTE): 9 gastdocenten, 19 medewerkers met doctoraat en 58 medewerkers zonder doctoraat.

Ondanks de gesignaleerde werkdruk vindt de commissie de **kwantiteit** van het personeel voldoende. Er zijn wel enige aandachtspunten. De faculteit is zich ervan bewust dat het internationale cachet van de opleidingen en de internationale rekrutering vragen om een internationaal samengesteld docentenkorps. Dat kan niet van de ene dag op de andere gerealiseerd worden, en zeker op het gebied van gender en etniciteit is er nog werk voor de boeg. Wel houdt de faculteit er al rekening mee in het aanwervingsbeleid, en poogt men bijvoorbeeld ook meer buitenlandse doctorandi in het onderwijs te betrekken. De commissie waardeert deze inspanningen.

De commissie is tevreden over de **didactische kwaliteiten** van het personeel. Onderwijskundige vorming krijgt steeds meer voet in de Faculteit. Het volgen van een onderwijsopleiding is een van de criteria voor een vaste benoeming voor docenten met een *tenure-track*-statuut. Meer dan twee derde van de docenten beschikt over een academisch pedagogisch bekwaamheidsbewijs. Wel is er aan de Faculteit (nog) geen eigen model van onderwijskundige opleiding voor ABAP-leden, een 'assistentenopleiding', in voege. De commissie stelt tevens vast dat er een grote diversiteit aan **vakinhoudelijke deskundigheid** onder de docenten bestaat (met recent nog de invulling van een vacature op het domein van de empirische theologie). De relatie tussen onderwijs en onderzoek komt al van in de bachelorfase aan de oppervlakte, maar veel meer nog in de initiële master en de master in de gespecialiseerde studies.

Op een meer persoonlijk vlak prijzen de studenten de **luisterbereidheid** en het contact met hun professoren. Ze worden actief gestimuleerd om hun eigen ideeën te ontwikkelen en hun eigen reflectieproces door te maken. Voor studenten is het wel niet altijd duidelijk waar zij terecht

kunnen voor methodische scholing op empirisch vlak. De commissie adviseert de faculteit op dit gebied meer duidelijkheid te creëren. Wellicht kan bestaande expertise (ook van buiten de faculteit) hiervoor nog beter aangewend worden.

Over de inzet van **buitenlandse (gast)docenten** zijn de studenten wat zuiver met lof. Deze docenten zijn niet altijd aanwezig, spreken in sommige gevallen een onvoldoende Engels en ook hun cursussen worden niet in alle gevallen als heel goed ervaren. Het relatief grote verloop van deze docenten werkt negatief door naar de studenten. In wezen komt dit neer op een gebrek aan continuïteit en structurele inbedding. Langduriger contracten zijn aangewezen.

De commissie stelt vast dat de aandachtspunten van de **vroegere visitatie** ter harte zijn genomen. Met name het WIDR-programma is grondig (en in positieve zin) hervormd na de vorige doortocht van de visitatiecommissie. Globaal is er in alle opleidingen vooruitgang geboekt en uit alles blijkt dat men de vinger aan de pols *blijft* houden. Er bestaat een apart overlegorgaan (Permanente Onderwijscommissie) voor de Nederlandstalige en de Engelstalige programma's. Hierin zijn zowel docenten als studenten vertegenwoordigd. Tweejaarlijks worden voor elk vak (geanonimiseerde) docentenevaluaties georganiseerd. Ook afgestudeerden en het werkveld worden bij de **interne kwaliteitszorg** betrokken: er is een tweejaarlijkse alumnibevinging en de Faculteit zelf houdt met Nederlands- en Engelstalige nieuwsbrieven contact met haar alumni. Jaarlijks komen de facultaire verantwoordelijken samen met de belangrijkste werkgevers in onderwijs en kerk. Voor de sectoren die de WIDR aanbelangen, lijken die contacten wat minder.

Los daarvan geldt dat de sfeer op de Faculteit relatief **informeel** is, dat docenten vaak rechtstreeks aangesproken worden indien er problemen zijn. Alleen de master WIDR lijkt nog een kleine inhaalbeweging te moeten maken: er is wel een eigen sub-POC voor ingericht, maar sommige studenten vinden dat ze – in vergelijking met de andere opleidingen – niet altijd goed op de hoogte worden gebracht van het reilen en zeilen in de Faculteit.

De commissie heeft geopteerd de bacheloropleiding een score 'goed' toe te kennen op de tweede generieke kwaliteitswaarborg. Ze ziet veel positieve elementen in het bachelorprogramma, al onderlijnt ze wel dat de gesignaleerde onhelderheid in de vertaling van het profiel (de verknoping van theologie en religiewetenschap) in de praktijk van het onderwijs nog

verder uitgeklaard moet worden. De initiële master en de master in de gespecialiseerde studies krijgen eveneens een score 'goed'. Weliswaar vindt de commissie de methodologische leerlijn nog niet sterk genoeg ontwikkeld, maar ze heeft rekening willen houden met de introductie van een tweejarige onderzoeksmaster (vanaf 2015–2016). De opleidingen hebben overtuigend kunnen aantonen dat deze onderzoeksmaster de gesignaleerde tekorten zal kunnen wegnemen. De master WIDR ten slotte wordt een score 'voldoende' toegekend. De commissie heeft grote waardering voor dit programma, maar signaleerde een aantal aandachtspunten, zoals het relatief grote aandeel bachelorvakken en de uitwerking van het dialoogaspect.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerde eindniveau

De commissie beoordeelt het gerealiseerde eindniveau voor alle opleidingen als goed.

Sinds enkele jaren is aan de KU Leuven op centraal niveau een expliciet **toetsbeleid** in voege. Faculteiten en opleidingen moeten dit beleid in de praktijk brengen, onder meer aan de hand van de POC's. Er wordt gewerkt aan de bewustwording dat examineren en beoordelen niet exclusief de verantwoordelijkheid van de individuele docent is. De recente introductie van een feedbackformulier voor mondelinge examens – niet bestemd voor de student zelf, maar als hulpmiddel voor de docenten – maakt het mogelijk *best practices* van collega's te verzamelen en uit te wisselen. De commissie waardeert dit, al dient het nog verder ontwikkeld te worden.

Er is volgens de commissie voldoende **variatie** in de wijze van evalueren. In alle gevisiteerde opleidingen wordt een meerderheid van de vakken mondeling geëxamineerd, niet zelden in combinatie met (in de loop van het jaar gemaakte) werkstukken en/of presentaties. Sommige buitenlandse studenten zouden graag wat minder mondeling geëxamineerd worden. De visitatiecommissie heeft een ruime steekproef van examenopgaven ingezien, en daaruit kwam het beeld naar voor dat de examens goed zijn vormgegeven en adequaat peilen naar kennis en inzicht. Methodologische en reflexieve vaardigheden worden eerder via een paper of verslag getoetst en communicatieve vaardigheden door presentaties en/of medewerking tijdens contactmomenten. In vergelijking met de bacheloropleiding valt voor de Nederlandstalige initiële master het toenemend belang van de paper op, en voor de Engelstalige initiële master het toenemend belang van de presentatie. De evaluatievormen van de masteropleiding in de

gespecialiseerde studies stemmen nagenoeg volledig overeen met die van de initiële master.

Het examengebeuren op zich verloopt transparant, in die zin dat docenten vooraf adequaat inlichten wat er precies verwacht wordt. Na elke examenzittijd worden voor alle opleidingen ook **feedbackmomenten** georganiseerd. Studenten zijn vrij hieraan deel te nemen, maar er wordt weinig gebruik van gemaakt.

Voor de studenten uit de eerste opleidingsfase van de bachelor en van de verkorte bachelor (Nederlandstalig programma) en voor alle nieuwe studenten van de Engelstalige variant van de bachelor worden jaarlijks drie tussentijdse toetsen georganiseerd. Na de **tussentijdse toets** is er steeds individuele feedback voorzien, waarbij studenten advies krijgen over hoe een examen best afgelegd wordt, of wat de verwachtingen van de docent zijn. Niettegenstaande dit initiatief zijn er veel internationale studenten (ook in de masteropleidingen) voor wie de praktijk van het mondeling examineren een groot cultuurverschil is waaraan zij moeten wennen. Sommige studenten uit het buitenland schrikken soms van de – in hun ogen onevenredig lage – quoterings die hen hierbij te beurt valt (aanbevolen is het quoteringsysteem vooraf wat te duiden). Sommigen zouden ook onmiddellijk de uitslag willen weten en feedback willen krijgen. Het deliberatiesysteem echter laat dat niet toe.

Er is in alle opleidingen aandacht voor **tussentijdse feedback**, met name bij die opleidingsonderdelen waarin methodische en taalvaardigheden worden aangeleerd. Wat studenten wel nog missen is dat ze (tenzij het uitdrukkelijk gevraagd wordt) geen apart cijfer voor hun paper krijgen. Pas na het afleggen van het examen kennen ze een eindcijfer, waarin niet gedifferentieerd wordt hoe de totaalscore (examen + paper) is samengesteld. Dit probleem is overigens gekend door de opleiding en wordt ook in het zelfevaluatierapport vermeld. De commissie vraagt het ter harte te nemen.

Dat de bacheloropleiding niet wordt afgerond met een volwaardige bachelorproef is een keuze die de commissie respecteert. Er worden wel **twee bachelorscripties** gemaakt: deze kunnen beschouwd worden als een adequate oefening in het academisch werken. Er komt alleszins uit naar voren dat studenten over het nodige zelfkritische vermogen beschikken.

Na de bachelorfase studeren nagenoeg alle studenten verder. Dit geldt alleen niet voor studenten die de verkorte bachelor volgden: voor velen

is het een aanvullend diploma bij hun hoofddiploma, dat uitstekende tewerkstellingskansen biedt, met name in het onderwijs. Zich baserend op de gesprekken ter plaatse en inzage van de examens, acht de commissie de afgestudeerde bachelors in staat om een masteropleiding in hetzelfde vakgebied aan te vatten.

Op basis van haar gesprekken, de inzage van examens en extensieve lectuur van masterproeven acht de commissie het niveau van de afgestudeerde masters en master-na-masters voldoende tot goed, soms zelfs zeer goed. De evaluatie van de **masterproef** (door een driekoppige jury, waaronder de promotor) gebeurt adequaat: de toegekende cijfers zijn naar de mening van de commissie nagenoeg altijd in verhouding tot het niveau van het werkstuk. Studenten geven een mondelinge presentatie waarna een discussie volgt. De promotor vult een formulier in dat gebruikt kan worden voor feedback. De commissie heeft in voorbereiding van het bezoek een zeer ruime steekproef aan masterproeven gelezen. Globaal zijn deze goed geschreven en qua vormelijke vereisten meestal helemaal in orde. Ook de hermeneutische stempel van de verschillende opleidingen is in alle werkstukken goed merkbaar. Wat nog meer aan bod moet komen, echter, is een duidelijk theoretisch kader en een geëigende reflectie van methodische aard. Bij de meeste masterproeven zijn die impliciet aanwezig. Met name in de inleidingen miste de commissie een expliciete uitgewerkte onderzoeksvraag en methodische reflectie.

Halverwege de **praktisch theologische stage** wordt een tussentijdse evaluatie gehouden met de stagiair, de werkbegeleider en de stagecoördinator, op basis van een door de stagiair opgemaakt schriftelijk verslag. Bij de eindevaluatie wordt ook een lid van de stuurgroep praktische theologie betrokken. Er wordt – ook nu op basis van een schriftelijk verslag door de stagiair – gekeken naar de groei in houding, inzichten en vaardigheden en het mogelijke potentieel van de stagiair als pastor.

De commissie heeft vastgesteld dat het beoogde **niveaoverschil tussen de initiële master en de master in de gespecialiseerde studies** niet erg tot uiting komt. Uit de kwaliteit van de masterproeven valt dit bijvoorbeeld nauwelijks op te maken. Het gebeurt zelfs dat in de initiële master afstudeerwerken van hogere kwaliteit geschreven worden dan in de vervolopleiding. De commissie wil hier evenwel niet te zwaar aan tillen, daar er ingrijpende wijzigingen op til staan: in 2015–2016 zal een *tweejarige* onderzoeksmaster van start gaan, waarin de masterproef een beduidend groter aandeel krijgt (en een dubbele masterproef, zoals die nu noodzakelijk is

vanwege de inrichting van het Vlaamse hoger onderwijs, tot het verleden behoort). Van eindwerken uit een tweejarige master zal een hoger niveau kunnen verwacht worden.

Het initiële masterdiploma blijkt goede kansen te bieden op de **arbeidsmarkt**. Volgens het zelfevaluatierapport vindt de grote meerderheid van de afgestudeerden binnen de drie maanden werk. De belangrijkste beroepsmogelijkheid voor Nederlandstalige afgestudeerden biedt het onderwijs. Het huidige tekort aan godsdienstleerkrachten maakt dat deze masters zeer gegeerd zijn, en soms reeds aangeworven worden vóór ze het diploma hebben behaald. Volgens een loopbaanonderzoek door de opleiding komt ongeveer 15% van de afgestudeerden terecht in de pastorale sector en de gezondheidszorg. Andere tewerkstellingsmogelijkheden zijn het vormingswerk, NGO's, adviserende comités, journalistiek en media, en bibliotheek- en archiefwezen.

Een relatief grote groep (zowel Nederlandstalige als internationale) studenten uit de **masteropleiding in de gespecialiseerde studies** stapt in een doctoraatsproject. Studenten die in de master-na-master de optie Praktische theologie volgden, kunnen zich specifiek richten op een loopbaan als pastor. Vaak worden ook vanuit het werkveld personen die reeds als pastor actief zijn aangemoedigd om de academische pastoraatopleiding als werkstudent te volgen.

Van de **internationale studenten** stroomt de overgrote meerderheid (meer dan 90%) door van de initiële master naar de master in de gespecialiseerde studies. Heel wat internationale studenten worden naar Leuven gestuurd om een diploma te behalen waarmee ze in kerk, universiteit of samenleving aan de slag kunnen. Dit is zeker het geval voor de priesterstudenten, maar niet zelden ook voor anderen. Uit de gesprekken met internationale alumni is gebleken dat het specifiek Leuvense profiel (openheid, dialoog, discussievrijheid) niet altijd transporteerbaar is naar de thuislanden.

De tewerkstellingsperspectieven voor de **studenten met een master WIDR** blijken moeilijk na te gaan. Deze studenten volgen vaak een heel eigen traject, zijn vaak reeds aan het werk en komen bovendien in een veelheid van tewerkstellingsdomeinen terecht. De opleiding onderneemt pogingen om een beter beeld te krijgen op deze afgestudeerden. Voor de commissie is het hierbij aangewezen ook het werkveld nauwer te betrekken. Niettemin is de commissie, mede op basis van haar gesprekken met de studenten, optimistisch gestemd. De inplanning van stage en veldwerk in het

curriculum geeft deze opleiding een beduidend praktijkgericht karakter. De afgestudeerden belichamen als het ware de missie en het profiel van de opleiding. Hun masterproeven zijn – gezien de heterogene vooropleiding – vaak verrassend goed van kwaliteit. Alleen blijkt (zoals ook al in GKW 2 aangehaald) dat de methodologische omkadering voor dit type van religie-wetenschappelijk onderzoek niet altijd voorhanden is.

De commissie is tevreden over het **studierendement** van de bacheloropleiding. Het gemiddelde percentage van generatiestudenten dat het bachelor-diploma (van de Nederlandstalige variant) in 3 jaar behaalt, bedraagt 57%. Dat is een behoorlijk resultaat, in de wetenschap dat bijna 30% in de loop van het traject uitvalt. Een grote meerderheid van de buitenlandse studenten behaalt het bachelordiploma na 1 jaar, gezien de meesten een verkort programma volgen.

In de **masteropleidingen** valt op dat buitenlandse studenten beter scoren dan de Nederlandstalige studenten. In de Engelstalige initiële master behaalt gemiddeld 69% van de studenten het diploma op 1 jaar, tegenover 40% bij de Nederlandstalige variant. In de Engelstalige master in de gespecialiseerde studies behaalt gemiddeld 65% van de studenten het diploma na 1 jaar, tegenover 45% in de Nederlandstalige variant. De Nederlandstalige master en master-na-master hebben gemiddelde drop-out cijfers van respectievelijk 24 en 31 procent (waarbij drop-out betekent 'nog geen diploma behaald', en niet uitsluitend hoeft te wijzen op het staken van de studie). Bij de Engelstalige varianten ligt dit beduidend lager. Het feit dat de Nederlandstalige programma's vaak gecombineerd worden met een job, ligt ongetwijfeld mee aan de basis van deze verschillen, alsmede het feit dat het verblijf van internationale studenten in Leuven aan een subsidie-termijn gebonden is.

In de **master WIDR** behaalt gemiddeld slechts 17% het diploma na 1 jaar. Dit lage cijfer wordt volgens de opleiding verklaard door het feit dat de master vaak deeltijds wordt gevolgd door zelfstudiestudenten. Tevens kiezen studenten die een stage lopen vaak een meerjarentraject.

Integraal eindoordeel van de commissie

Bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen**, conform de beslisregels, goed.

Bacheloropleiding Theology and Religious Studies

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **bacheloropleiding Theology and Religious Studies**, conform de beslisregels, goed.

Masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen**, conform de beslisregels, goed.

Masteropleiding Theology and Religious Studies

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **masteropleiding Theology and Religious Studies**, conform de beslisregels, goed.

Gespecialiseerde masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **gespecialiseerde masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen**, conform de beslisregels, goed.

Gespecialiseerde masteropleiding Theology and Religious Studies

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **gespecialiseerde masteropleiding Theology and Religious Studies**, conform de beslisregels, goed.

Masteropleiding Wereldgodsdiensten, Interreligieuze Dialoog en Religiestudie

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	V
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als voldoende en Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed, is het eindoordeel van de **masteropleiding Wereldgodsdiensten, Interreligieuze Dialoog en Religiestudie**, conform de beslisregels, goed.

Samenvatting van de aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau

- Opleidingsoverschrijdend
 - Werk verder aan de bewustwording en implementatie van het concept van verknoping tussen theologie en religiewetenschappen, alsmede de wetenschappelijke vooronderstellingen ervan.
- Specifiek voor de master WIDR
 - Stem de opleidingsdoelstellingen meer af op het beroepsperspectief, en doe hiervoor aan benchmarking met het beoogde werkveld.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces

- Opleidingsoverschrijdend
 - Bewaak dat de goede dienstverlening door doctorandi en postdocs niet ten koste gaat van hun onderwijs- en onderzoekstaken.
 - Wees voldoende bewust van verschillen in leercultuur en andere geplogenheden bij buitenlandse studenten.
 - Zet de inspanningen om het docentenkorps meer te diversifiëren verder.
 - Breng meer structuur en continuïteit aan bij de inzet van buitenlandse (gast)docenten.
 - Zorg voor meer duidelijkheid bij methodische vragen op empirisch vlak.
- Specifiek voor de bacheloropleiding
 - Geef nauwgezet opvolging aan de beoogde integratie van theologie en de religiewetenschappelijke onderdelen in het programma.
- Specifiek voor de initiële master en master in gespecialiseerde studies
 - Onderzoek de mogelijkheid om studenten van de Nederlandstalige en Engelstalige opleidingen meer samen les te doen volgen.
 - Maak de methodologische leerlijn (en de reflectie over het onderzoek zelf) sterker.
 - Vergroot de sensibiliteit voor de diverse achtergronden van de studenten in het cursusaanbod.
- Specifiek voor de master WIDR
 - Overweeg de programmering van een aantal facultatieve voorbeeldtrajecten.
 - Bewaak dat studenten niet te veel vakken op bachelorniveau in hun studieprogramma opnemen.
 - Werk het dialoog-aspect inhoudelijk verder uit.
 - Zorg voor een betere omkadering van de expertise voor veldonderzoek.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau

- Opleidingsoverschrijdend
 - Wees bewust van andere opvattingen en verwachtingen bij buitenlandse studenten omtrent examinering.
 - Informeer studenten over de score op hun papers, in plaats van alleen een eindcijfer over totaalscores te geven.
- Specifiek voor de initiële master en de master in gespecialiseerde studies
 - Versterk de methodische reflectie in de masterproeven.
- Specifiek voor de master WIDR
 - Wees waakzaam voor de relatief hoge drop-out in de opleiding.

EVANGELISCHE THEOLOGISCHE FACULTEIT TE LEUVEN

SAMENVATTING VISITATIERAPPORT

Bachelor Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Op 3–4 december 2013 werd de bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen van de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

De Evangelische Theologische Faculteit te Leuven (ETF) bekennt zich tot het protestantisme, met bijzondere aandacht voor de evangelische variant. De opleiding staat voor klassieke theologische kennis en inzicht, protestants van origine maar oecumenisch open, en een nadruk op bijbelwetenschappen. De ETF is uniek in die zin, dat ze niet rechtstreeks verbonden is aan een bepaalde kerk. Het is de enige protestantse opleiding in de Benelux die de evangelische traditie zo sterk benadrukt en in zulke mate aansluiting zoekt bij stromingen in het Angelsaksische taalgebied.

De bacheloropleiding heeft een overwegend Nederlands studentenpubliek, met een kleiner aandeel Vlamingen. Nederlandse studenten komen vaak speciaal naar de ETF omdat ze dit profiel in eigen land niet voldoende terugvinden.

Programma

Het bachelorprogramma omvat 180 studiepunten en is Nederlandstalig. Het eerste jaar is oriënterend en inleidend van aard, en voor iedereen gemeenschappelijk. Aan het einde van de eerste bachelor kiest de student voor één van drie afstudeerrichtingen: Bijbel & Theologie, Kerk & Pastoraat, Godsdienst & Onderwijs.

Het tweede en derde jaar van de bachelor beogen verdieping en toespitsing op de afstudeerrichting. In het derde bachelorjaar kunnen studenten praktijkervaring opdoen tijdens een verplichte stage. De stage leert studenten functioneren in een organisatie of kerk. Ze kunnen zelf hun stageplek kiezen.

Kennis wordt vooral overgebracht via hoorcolleges. Door de kleine klassen wordt een sfeer van actieve dialoog gecreëerd, versterkt door het frequente gebruik van studentenpresentaties en klassikale discussiemomenten. Het gebruikte leermateriaal is van goede kwaliteit.

De commissie stelde vast dat de bachelor de studenten op een abstract niveau leert denken. Studenten zelf ervaren dat de christelijke identiteit van de ETF gecombineerd wordt met een heel open blik. Er wordt veel aandacht besteed aan het aanleren van onderzoeksmethoden, wat studenten onder meer kunnen toepassen in de bachelorproef die ze in het derde jaar schrijven.

De afstudeerrichting Bijbel & Theologie kan ook in deeltijd gevolgd worden, via de ETF Open University. In dit goed georganiseerde systeem wordt e-learning gecombineerd met contactonderwijs.

Studenten kunnen in het tweede en derde bachelorjaar, via het Erasmus-programma, een deel van de opleiding in het buitenland volgen.

Beoordeling en toetsing

Studenten worden geëvalueerd via mondelinge en schriftelijke examens, maar schrijven ook werkstukken en geven presentaties. De examens toetsen het zelfstandig denken van de student. In sommige schriftelijke examens moeten de studenten bijvoorbeeld korte essays schrijven.

De stage wordt geëvalueerd aan de hand van een logboek, een eindverslag van ca. 40-50 pagina's en evaluatiegesprekken.

Begeleiding en ondersteuning

De ETF is gevestigd in Heverlee, een deelgemeente van Leuven. De locatie is per fiets, auto en bus goed bereikbaar. De infrastructuur verkeert in goede staat. De bibliotheek bevat meer dan 85.000 boeken. Op de campus bevinden zich tevens meer dan 70 studenten- en gastenkamers.

In het eerste jaar krijgen studenten een mentor toegewezen, een lid van het onderwijzend personeel die hem of haar van studie-advies voorziet. Studenten met psychosociale problemen kunnen terecht bij het studentenpastoraat. De visitatiecommissie heeft ervaren dat de studenten zich goed in hun vel voelen op de ETF-campus. Er zijn weinig 'afvallers' in het eerste bachelorjaar.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

De commissie heeft vastgesteld dat de bacheloropleiding goed studeerbaar is. De drop-out cijfers zijn relatief laag. Het grootste deel van de studenten loopt maar een beperkte studieachterstand op.

De bacheloropleiding bereidt in eerste instantie voor op een aansluitende master. Nagenoeg geen afgestudeerde bachelors betreden onmiddellijk de arbeidsmarkt.

Master Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Op 3-4 december 2013 werd de masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen van de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven, in het kader van een onderwijsvisitatie op haar kwaliteit geëvalueerd door een commissie van onafhankelijke experts. In deze samenvatting, die een momentopname weergeeft, worden de belangrijkste bevindingen van de commissie opgelijst.

Profilering

De Evangelische Theologische Faculteit (ETF) bekent zich tot het protestantisme, met bijzondere aandacht voor de evangelische variant. De opleiding staat voor klassieke theologische kennis en inzicht, protestants van origine maar oecumenisch open, en een nadruk op bijbelwetenschappen. De ETF is uniek in die zin, dat ze niet rechtstreeks verbonden is aan een bepaalde kerk. Het is de enige protestantse opleiding in de Benelux die de evangelische traditie zo sterk benadrukt en in zulke mate aansluiting zoekt bij stromingen in het Angelsaksische taalgebied.

Programma

Het masterprogramma omvat 120 studiepunten en is Engelstalig (behalve voor specifieke keuzevakken uit de lerarenopleiding). Studenten volgen voor 35 studiepunten gemeenschappelijk les (vooral in het eerste jaar). Voor het overige kiezen de studenten uit één van drie afstudeerrichtingen: Bible & Theology, Church & Pastoral Ministries, Religious Studies & Education.

De visitatiecommissie vindt de masteropleiding zowel verdiepend als specialistisch. Studenten ervaren hierbij dat de christelijke identiteit van de ETF gecombineerd wordt met een heel open blik. Ze worden gestimuleerd om zelfstandig te werken en krijgen het nodige schrijfwerk voor de boeg. Door de kleine klassen wordt een sfeer van actieve dialoog gecreëerd, versterkt door het frequente gebruik van studentenpresentaties en klassikale discussiemomenten. Het gebruikte leer materiaal is van goede kwaliteit.

De studenten worden uitvoerig in onderzoeksvaardigheden gevormd met het oog op de masterproef. In principe mag er vrij een thesisvoorstel gekozen worden. Het schrijven aan de masterproef wordt bijna permanent geëvalueerd en bijgestuurd. De commissie was onder de indruk van het kritische gehalte van de masterproeven.

Studenten kunnen in het eerste masterjaar, via het Erasmusprogramma, een deel van de opleiding in het buitenland volgen. Een grote troef is het internationale karakter van de opleiding zelf. De groep studenten is zeer divers, afkomstig uit verschillende landen uit West- en Oost-Europa, Afrika, Azië en Noord-Amerika. Er heerst een positieve interactie tussen de verschillende groepen. Ook het onderwijzend personeel is uitgesproken internationaal.

De afstudeerrichting Kerk & Pastoraat kan ook in deeltijd gevolgd worden, via de ETF Open University. In dit goed georganiseerde systeem wordt e-learning gecombineerd met contactonderwijs.

Beoordeling en toetsing

Studenten worden geëvalueerd via mondelinge en schriftelijke examens, maar schrijven ook werkstukken en geven presentaties. De examens toetsen het zelfstandig denken van de student. In sommige schriftelijke examens moeten de studenten bijvoorbeeld korte essays schrijven. De masterproef wordt geschreven in het Nederlands, Engels of Duits, en telt mee voor 30 (van de 120) studiepunten. Ze hoeft niet mondeling verdedigd te worden.

Begeleiding en ondersteuning

De ETF is gevestigd in Heverlee, een deelgemeente van Leuven. De locatie is per fiets, auto en bus goed bereikbaar. De infrastructuur verkeert in goede staat. De bibliotheek bevat meer dan 85.000 boeken. Op de campus bevinden zich tevens meer dan 70 studenten- en gastenkamers.

Studenten met psychosociale problemen kunnen terecht bij het studentenpastoraat. De visitatiecommissie heeft ervaren dat de studenten zich goed in hun vel voelen op de ETF-campus.

Slaagkansen en beroepsmogelijkheden

De commissie heeft vastgesteld dat de masteropleiding goed studeerbaar is. Wel is het zo dat een deel van de studenten verkiest een extra 'thesisjaar' op te nemen, om hun masterproef later in te dienen. Deze vertraging is eerder een bewuste keuze van de studenten, dan een falen in begeleiding en stimulans vanuit de opleiding.

De afgestudeerden zijn breed inzetbaar. Ze kunnen hun standpunten adequaat verwoorden, met de juiste methodologie een onderzoek aanpakken of een leidinggevende positie bekleden. Wanneer studenten afstuderen komen ze onder andere terecht in een kerkelijke gemeente, een christelijke organisatie, op een hogeschool of universiteit, in het basis- of secundair onderwijs of buiten de theologische sector. Opmerkelijk is dat veel studenten het aanbod krijgen om op hun stageplek (uit de bacheloropleiding) aan de slag te gaan.

OPLEIDINGSRAPPORT

Woord vooraf

Dit rapport behandelt de opleidingen bachelor en master in de Godgeleerdheid en de Godsdienstwetenschappen aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven (verder ETF genaamd). De visitatiecommissie bezocht deze opleidingen van 3 tot en met 4 december 2013.

De visitatiecommissie beoordeelt de opleidingen vooreerst aan de hand van de drie generieke kwaliteitswaarborgen uit het VLUHR beoordelingskader. Dit kader is afgestemd op de accreditatievereisten zoals gehanteerd door de NVAO. Voor elke generieke kwaliteitswaarborg geeft de commissie een gewogen en gemotiveerd oordeel op een vierpuntenschaal: onvoldoende, voldoende, goed of excellent. Bij de beoordeling van de generieke kwaliteitswaarborgen betekent het concept 'basiskwaliteit' dat de generieke kwaliteitswaarborg aanwezig is en de opleiding – of een opleidingsvariant – voldoet aan de kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs mag worden verwacht van een bachelor- of masteropleiding in het hoger onderwijs. De score voldoende wijst er op dat de opleiding voldoet aan de basiskwaliteit en een acceptabel niveau vertoont voor de generieke kwaliteitswaarborg. Indien de opleiding goed scoort dan overstijgt ze systematisch de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg. Bij een score excellent steekt de opleiding ver uit boven de basiskwaliteit voor de generieke kwaliteitswaarborg en geldt ze hierbij als een (inter)nationaal voorbeeld. De score onvoldoende getuigt dan weer dat de generieke kwaliteitswaarborg onvoldoende aanwezig is.

Hoewel de ETF een ambtshalve geregistreerde instelling is, is zij toch niet onderworpen aan een instellingsreview. Om deze reden moeten de gevisiteerde opleidingen ook aan een bijkomende generieke kwaliteitswaarborg 4 (opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg) voldoen. Hieruit volgt dat de verbeteracties uit de kwaliteitszorg niet onder de tweede, maar de vierde kwaliteitswaarborg besproken worden.

De oordelen worden onderbouwd met feiten en analyses. De commissie maakt inzichtelijk hoe zij tot haar oordeel is gekomen. Ze geeft ook een eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding als geheel aan de hand van dezelfde vierpuntenschaal. De oordelen en aanbevelingen hebben betrekking op de opleidingen, hun taalvariant en alle onder de opleidingen ressorterende varianten, tenzij anders vermeld.

De commissie beoordeelt de kwaliteit van de opleidingen zoals zij die heeft vastgesteld op het moment van het visitatiebezoek. De commissie heeft zich bij haar oordeel gebaseerd op het zelfevaluatierapport en de informatie die voortkwam uit de gesprekken met de opleidingsverantwoordelijken, de lesgevers, de studenten, de alumni en de verantwoordelijken op instellingsniveau voor interne kwaliteitszorg, internationalisering en studiebegeleiding. Voor het studierendement heeft de commissie een beroep gedaan op gegevens door de faculteit zelf aangereikt. De commissie heeft ook studiemateriaal en examenvragen ingekeken, alsmede 10 afstudeerwerken (2 per commissielid) gelezen. Tevens heeft de commissie een bezoek gebracht aan opleidings specifieke faciliteiten als de bibliotheek.

Naast het oordeel formuleert de visitatiecommissie in het rapport aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief. Op die manier wenst de commissie bij te dragen aan de kwaliteitsverbetering van de opleidingen. De aanbevelingen zijn opgenomen bij de respectieve generieke kwaliteitswaarborgen. Aan het eind van het rapport is een overzicht opgenomen van verbeter suggesties.

De geschiedenis van de ETF begint met de oprichting van het Bijbelinstituut België (BIB) te Brussel in 1919. Begin 1971 werd het BIB erkend als Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen en bevoegd verklaard voor het uitreiken van diploma's voor protestants godsdienstondericht. In 1975 verhuisde de instelling naar Heverlee, thans een deelgemeente van Leuven. De ETF werd in 1981 opgericht als academische instelling naast het BIB, met het doel onderwijs op dat niveau te verschaffen. Met de BaMa-hervorming werden de oude kandidaats- en licentiaatsopleiding uitgedoofd en met ingang van 2004–2005 geleidelijk omgevormd tot een academische bacheloropleiding (in het Nederlands) en een tweejarige masteropleiding (in het Engels).

Generieke kwaliteitswaarborg 1 - Beoogd eindniveau

De commissie beoordeelt het beoogd eindniveau voor beide opleidingen als goed.

De ETF bekennt zich tot het protestantisme, met bijzondere aandacht voor de evangelische variant. Dit behelst enerzijds de breed-protestantiserende tendens zoals die bijvoorbeeld uit het anglicanisme bekend is, anderzijds meer piëtistische en evangelische stromingen zoals die zich meer recent in het continentale protestantisme voordoen. Hierbij dient aangetekend dat de ETF bewust nastreeft om academisch om te gaan met deze traditie.

De bachelor- en masteropleiding aan de ETF kennen elk **3 afstudeerrichtingen**: Bijbel & Theologie, Kerk & Pastoraat, Godsdienst & Onderwijs. De doelstellingen voor beide opleidingen zijn onderverdeeld in een reeks 'niveaurespectoren', 'algemene opleidingsdoelen' en 'opleidingsdoelen gebonden aan afstudeerrichtingen'. De commissie vindt de eindkwalificaties en competenties duidelijk beschreven, in lijn met Vlaamse richtlijnen (Vlaamse kwalificatieraamwerk) en met het domeinspecifieke leerresultatenkader. De doelstellingen sluiten aan op internationale eisen en op het beoogde beroepenveld. Met name in de afstudeerrichtingen Kerk & Pastoraat en Godsdienst & Onderwijs is in de doelstellingen bijzondere aandacht voor beroepsspecifieke vaardigheden (zijnde competenties die nodig zijn voor een taak in de evangelisch-protestantse kerken of het onderwijs).

Het zijn vooral de afstudeerrichtingen die de opleidingen een eigen profiel geven. Ook globaal is er evenwel een **duidelijke identiteit**: de ETF staat voor klassieke theologische kennis en inzicht, protestants van origine maar oecumenisch open, en een nadruk op bijbelwetenschappen (inclusief verwerving en verwerking van de brontalen Grieks en Hebreeuws). De ETF is uniek in die zin, dat ze niet – zoals vergelijkbare Nederlandse instellingen – rechtstreeks verbonden is aan een bepaalde kerk. Dat houdt mede verband met het feit dat het evangelicalisme veeleer een stroming in en tussen gevestigde protestantse kerken is dan zelf een kerk. De 'vrijheid' die aldus verworven wordt, geeft de instelling binnen het theologische spectrum een geheel eigen positie. Het is de enige protestantse opleiding in de Benelux die de evangelische traditie zo sterk benadrukt en in zulke mate aansluiting zoekt bij stromingen in het Angelsaksische taalgebied. Tegelijk waardeert de commissie hoe deze identiteit gecombineerd wordt met een heel open blik naar buiten: vanuit haar christelijk standpunt wil de ETF actief de dialoog aangaan met andere kerken en godsdiensten.

De commissie was aangenaam verrast door de zelfkritische manier waarop de ETF het Vlaams kwalificatieraamwerk en de domeinspecifieke leerresultaten heeft gehanteerd als een spiegel voor de eigen opleidingen. In de kritische evaluatie van de opleidingen zijn op deze wijze een aantal ‘manco’s’ in de doelstellingen vastgesteld. Zo stelt de ETF dat kennis van andere relevante wetenschappen en de diversiteit van hermeneutische invalshoeken nog te weinig benadrukt worden. Ook onderzoeksvaardigheden en de internationale dimensie kunnen sterker aangezet. De commissie stemt in met die verbeterpunten. Ze heeft kennis genomen van een **herziene lijst** doelstellingen (ingaaud vanaf 2014–2015) en onderschrijft die volledig.

De commissie heeft vastgesteld dat studenten het **ETF-profiel** goed herkennen en dat dit zelfs een beweegreden is geweest om er te studeren. Nederlandse studenten (die in de bachelor de meerderheid vormen) komen vaak speciaal naar de ETF omdat ze dit profiel in eigen land niet voldoende terugvinden. Omdat het pr-beleid van de ETF relatief beperkt is, blijft de (internationale) naamsbekendheid wel gering. De commissie meent dat met name de oud-studenten hier een belangrijke ambassadeursfunctie in kunnen bekleden; zij kunnen nog meer ingeschakeld worden om de instelling op de kaart te zetten.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 - Onderwijsproces

De commissie beoordeelt het onderwijsproces voor beide opleidingen als goed.

De bacheloropleiding omvat 180 studiepunten. Het **eerste jaar van de bachelor** is oriënterend en inleidend van aard, met bijzondere aandacht voor de Bijbeltalen, de exegetische en hermeneutische vraagstellingen en een overzicht van inleidende vraagstukken en begrippen van iedere vakgroep (Oude Testament, Nieuwe Testament, Systematische Theologie, Historische Theologie, Praktische Theologie, Godsdienstwetenschappen & Missiologie). De eerste bachelor is voor iedereen gemeenschappelijk. Aan het einde van dit jaar maakt de student een keuze voor één van de drie afstudeerrichtingen: Bijbel & Theologie, Kerk & Pastoraat, Godsdienst & Onderwijs

Het **tweede en derde jaar van de bachelor** beogen vooral verdieping en toespitsing op de afstudeerrichting. Vakken gerelateerd aan de 4 klassieke vakgroepen (Oude Testament, Nieuwe Testament, Historische Theologie,

Systematische Theologie) blijven verplicht, zij het in afnemende mate. De tweede bachelor telt voor 27 studiepunten gemeenschappelijke vakken, de derde bachelor nog maar voor 16 studiepunten. Al de rest gaat naar de afstudeerrichting die de student gekozen heeft. De richting Bijbel & Theologie steunt inhoudelijk sterk op de 4 klassieke vakgroepen (zie hoger) en heeft extra aandacht voor de Bijbeltalen. De richting Kerk & Pastoraat steunt voor een belangrijk deel op de vakgroep Praktische Theologie en de richting Godsdienst & Onderwijs op de vakgroep Godsdienstwetenschappen & Missiologie.

De commissie waardeert dat er na de eerste bachelor een duidelijke **verdieping** optreedt, al is het jammer (maar gezien de omvang van de jaar groepen en de belasting van het docerend personeel op dit moment niet te vermijden) dat vele vakken in tweede en derde bachelor bicyclisch – dit wil zeggen tweejaarlijks gedoceerd – worden. Al heeft ook dit zijn goede kant, want tweedejaarsstudenten vinden het vaak verrijkend om met oudere studenten samen te zitten.

In het derde bachelorjaar kunnen studenten praktijkervaring opdoen tijdens een verplichte **stage** (12 à 14 studiepunten). Voor residentiële studenten wordt de stage voor een periode van 8 weken in de maanden februari t/m april ingeroosterd. Studenten van de Open University (zie verder) kunnen de stage over een heel academiejaar spreiden. Met de stage beoogt de opleiding studenten inzicht te verschaffen in hun functioneren in een organisatie of kerk in het taakveld en in de praktijk van het werkveld. Voor de keuze van een stageplek bestaat relatief grote vrijheid. Een meerderheid van de studenten staat achter deze stage: het biedt een interessante kijk in de praktijk en vormt niet zelden een goede oriëntatie voor de richting waarin de studie zal verdergaan. De commissie twijfelt er niet aan dat de stage de zelfstandigheid, het oog voor de praktische kant van de studie en het teamwerken van de studenten bevordert. De commissie is echter van mening dat de **academische component** van de stage sterker aangezet mag worden. De commissie vraagt een expliciete terugkoppeling van de stage (en de ervaringen van de studenten daarin) naar het programma, zodat studenten leren om ervaringen uit de praktijk en 'academische' problemen en inzichten met elkaar te verbinden. Er moet ook een moment voorzien worden waarin de stagiaires bijeenkomen om gezamenlijk academisch te reflecteren over de stage.

Nog in het derde jaar organiseert elke vakgroep een seminarie, waarvan de studenten er minstens 1 (voor Kerk & Pastoraat en Godsdienst &

Onderwijs) of 4 (voor Bijbel & Theologie) verplicht volgen. In deze seminars leren de studenten onderzoeksmethoden aan, maar ook op een meer abstract niveau wetenschappelijk denken. Het seminarie is gelinkt aan de bachelorproef (8 studiepunten). Deze aandacht voor **onderzoeksmethodologie** beschouwt de commissie als een goede basis voor de latere uitbouw in de masterfase.

In de **masteropleiding** zijn (op een paar uitzonderingen na in de afstudeer richting Godsdienst & Onderwijs) alle vakken in het Engels. Het programma omvat 120 studiepunten, waarvan 35 studiepunten vakken betreffen – bij voorkeur in de eerste master gevolgd – die gemeenschappelijk zijn voor alle studenten. Een van die verplichte vakken is ‘Theological & Sociological Research Methodologies’, waarin studenten onderzoeksvaardigheden leren met het oog op de masterproef. Voor het niet-gemeenschappelijke gedeelte van de masteropleiding volgen de studenten één van de drie afstudeerrichtingen (niet noodzakelijk dezelfde als in de bachelor). Binnen elke afstudeerrichting is er een vrije keuzeruimte van 15 studiepunten. De masterproef vertegenwoordigt 30 studiepunten, waarvan er 5 besteed worden aan een ‘Thesis Colloquium’.

De commissie prijst de manier waarop de **masterproef** tot stand komt. In het vak ‘Theological & Sociological Research Methodologies’ wordt al vroeg een thesisvoorstel uitgewerkt. Studenten worden uitgenodigd om een thesisonderwerp te kiezen dat aansluit bij een onderzoeksaccent van een onderzoeker aan de faculteit, maar dit is niet verplicht. De persoonlijke begeleiding wordt als goed ervaren door de studenten. In het tweede masterjaar zijn er in het ‘Thesis Colloquium’ twee ontmoetingsmomenten waarop de student een deel van het onderzoekstraject voorlegt aan medestudenten en andere docenten. Er is met andere woorden een traject van bijna permanente evaluatie en bijsturing.

De commissie waardeert de mate waarin in de masteropleiding een **verdieping en specialisatie ten opzichte van de bachelor** plaatsvindt. Masterstudenten ervaren aan den lijve dat ze kritischer met de literatuur leren omgaan, dat ze zelfstandiger moeten werken en meer schrijfwerk voor de boeg hebben.

Onder de belangrijkste leervorm aan de ETF vallen de hoor- en werkcolleges. Hoorcolleges vinden vooral in de bachelor plaats. Door de kleine klassen wordt een sfeer van actieve dialoog gecreëerd, versterkt door het frequente gebruik van studentenpresentaties en klassikale discussie-

momenten. De commissie waardeert dat de opleiding er aldus in slaagt om, tegen de achtergrond van de veelal besloten en onderling verschillende milieus waaruit veel studenten komen, te leren omgaan met diversiteit. Het aantal werkcolleges neemt toe naarmate het onderwijsprogramma vordert. In de masteropleiding neemt ook de hoeveelheid papers en presentaties door studenten toe. Projectwerk wordt vooral in sommige vakken van de afstudeerrichtingen Kerk & Pastoraat en Godsdienst & Onderwijs gebruikt. Studenten leren daarbij – meestal in groepsverband – informatie van het werkveld te verzamelen, te verwerken en te rapporteren. Volgens de commissie wordt daarmee een mooie **variatie in onderwijsvormen** bereikt.

De commissie is tevreden over de kwaliteit van het **leermateriaal** in beide opleidingen. Docenten maken vaak een onderscheid tussen verplichte en aanbevolen literatuur, waarbij de commissie opmerkt dat beide van hoog niveau zijn en een algemene academische signatuur hebben. Docenten willen dat studenten al tijdens de bachelor in aanraking komen met relevante literatuur, zelfs wanneer die zich meer op het niveau van een masteropleiding situeert. Multimedia wordt hoe langer hoe meer ingezet als onderwijsmiddel. De laatste jaren heeft de elektronische leeromgeving ETF Virtual Campus een centrale plek gekregen.

De opleidingen hebben een **matrix** samengesteld waarin voor elk vak aangetoond wordt welke doelstelling(en) erin vertaald worden. Ook in de cursusbeschrijvingen geven de bachelor- en masteropleiding per vak aan welke doelstellingen nagestreefd worden. Die laatste zijn onderverdeeld in drie types doelstellingen: cognitieve, vaardigheids- en attitudedoelstellingen. De commissie zelf is van oordeel dat de programma's van bachelor en master een adequate vertaling vormen van hun respectieve doelstellingen. Studenten waarderen in het bijzonder dat de uitgesproken christelijke identiteit gecombineerd wordt met een heel **open blik** ('er is geen zwart-wit denken'). Het bachelor- en masterprogramma tonen elk voldoende inhoudelijke coherentie en ondanks de afbakening van afstudeerrichtingen wordt hierin – in de mate van het mogelijke – ook teruggekoppeld, bijvoorbeeld tussen de praktische theologie en Bijbelwetenschappen.

Inhoudelijk kunnen er voor de ETF-programma's ook enige **verbeterpunten** aangehaald worden. Er is reeds ingezet op meer interdisciplinariteit (tussen theologie en andere menswetenschappen) maar die oefening is niet ten einde. De aandacht voor andere religies was vooralsnog beperkt, maar de commissie heeft een hernieuwd curriculumvoorstel gezien (vanaf

2014–2015) waarin dit veel uitdrukkelijker tot uiting zal komen. Ondanks de aanwezigheid van een stage ervaren heel wat studenten dat relationele vaardigheden (*soft skills*) weinig aan bod komen in de programma's. De commissie raadt aan de mogelijkheden te onderzoeken hoe deze leemte op te vullen.

Een opmerking die onder studenten viel te horen, is dat de afstudeerrichting **Godsdienst & Onderwijs** in de bachelor voor het merendeel inzet op de studie van godsdienst (hier in de betekenis van 'religiestudie') en minder op onderwijs. Ook masterstudenten hebben een dergelijk gemis gesignaleerd. In de master telt de afstudeerrichting 'Religious Studies & Education' weliswaar een pakket vakken uit de (apart georganiseerde) lerarenopleiding, maar die zijn niet uitdrukkelijk godsdienst-gerelateerd. Het betreffende vakkenpakket wordt enkel in het Nederlands gegeven. Van de afstudeerrichting **Kerk & Pastoraat** signaleert de ETF zelf het te beperkte aanbod aan pastorale vakken. Hieraan zal bij een curriculumherziening in 2014–2015 gesleuteld worden.

De bacheloropleiding is Nederlandstalig, met een overwegend Nederlands studentenpubliek. Voor Vlaamse studenten vormt de minderheidspositie tegenover Nederlanders geen belemmering. Wel werd gesuggereerd dat de docenten iets meer kunnen inspelen op de Vlaamse context en het Vlaamse kerkelijke landschap. In de masteropleiding is het publiek een stuk internationaler, met studenten afkomstig uit verschillende landen uit West- en Oost-Europa, Afrika, Azië en Noord-Amerika. Dit **internationale klimaat** wordt door vele studenten als uitgesproken positief ervaren. Er zijn ook andere vormen van internationalisering: studenten in de bachelorjaren 2 en 3 alsook masterjaar 1 kunnen, via het Erasmusprogramma, een deel van hun opleiding in het buitenland volgen.

Voor **toegang tot de bacheloropleiding** volstaat een diploma van het secundair onderwijs. Studenten die zich inschrijven voor de eerste bachelor worden uitgenodigd voor een aanmeldingsgesprek. Hier wordt onder meer besproken of de studie een passende keuze is. Het totaal aantal inschrijvingen in de bachelor is sinds de vorige visitatie (2005) licht toegenomen, weliswaar met een licht dalende trend voor voltijds ingeschreven studenten. In de **masteropleiding** kan rechtstreeks ingestroomd worden via een bachelordiploma van de ETF (alleen wie van afstudeerrichting verandert kan 15 studiepunten extra worden opgelegd), of eender welk ander bachelordiploma in de Godgeleerdheid. Als het gaat om een academische bachelor (of master) in een andere discipline dan theologie en godsdienst-

wetenschappen, is een voorbereidingsprogramma van regulier 60 studiepunten vereist. In het geval van een theologisch professionele bachelor volstaat een academiserend schakelprogramma van 45 studiepunten. Studenten die uit het buitenland komen moeten verplicht een TOFL-test afleggen. Opmerkelijk is dat in de master minder vrouwelijke studenten studeren dan in de bachelor.

Het onderwijs aan de ETF wordt voornamelijk verzorgd door het zelfstandig academisch personeel (ZAP). Leden van het assisterend academisch personeel (AAP) kunnen voor een deel ingezet worden voor onderwijs in de bacheloropleiding. Ook doet de ETF, met name bij de vakgroep Godsdienstwetenschappen & Missiologie, beroep op externe lesgevers. De commissie is van oordeel dat de **student/staf ratio** voldoende is. Volgens het zelf-evaluatierapport zijn sommige vakgroepen nog 'onderbezet', maar daar wordt aan gewerkt. Een aandachtspunt is de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de staf. Ook hier is de ETF zich zeer bewust van.

Op twee aspecten springt het ETF-personeel in het oog: het merendeel van de lesgevers is betrokken bij het beroepenveld (onderwijs, jeugdwerk, sociaal/diaconaal werk, predikantschap) en hun samenstelling is uitgesproken internationaal. Het feit dat het onderwijzend personeel uit zoveel verschillende achtergronden komt, wordt door de studenten als zeer verrijkend ervaren. Onderzoek door de docenten is ook herkenbaar in de lessen, en AAP-leden geven soms presentaties over hun lopend onderzoek. De voorbije jaren is trouwens sterk geïnvesteerd in de onderzoeksoutput van het personeel. De commissie ondersteunt die inhaalbeweging – de onderzoekstraditie van de faculteit is nog vrij jong – maar vraagt zich wel af of het relatief grote aantal deeltijdse aanstellingen de ontwikkeling van de **onderzoekscultuur** niet in de weg staat. De commissie waardeert in deze context dat de opleiding voldoende 'vers bloed' van buitenaf verzekert, in plaats van alleen in te zetten op doorstroom van het eigen assisterend personeel.

Uit de cursusevaluaties en gesprekken met studenten over de **didactische vaardigheden** van de docenten, is gebleken dat zich bij enkele vakken 'pijnpunten' voordoen, maar dat er globaal wel behoorlijk gedoceerd wordt. Jaarlijks verzorgt de onderwijskundig medewerker van de ETF twee didactische trainingssessies voor de staf. Dat is uiteraard een goed initiatief, maar de onderwijskundige professionalisering van het personeel mag zeker verdere impulsen krijgen. Overigens waardeert de commissie wel de korpsgeest en het engagement van het personeel.

Studenten kunnen alle belangrijke **informatie** over de opleiding vinden in de studiegids. Voor alle studenten wordt aan het begin van het academiejaar een individuele intake georganiseerd waarin het jaarprogramma overlopen en vastgelegd wordt. In hun eerste jaar krijgen studenten een **mentor** toegewezen, een lid van het onderwijzend personeel die hem of haar van studieadvies voorziet. Voor ouderejaarsstudenten is dit facultatief. Studenten met psychosociale problemen kunnen terecht bij het studentenpastoraat. Ieder jaar wordt een ombudsfunctionaris aangesteld die kan optreden als bemiddelaar tussen examinatoren en studenten. Het aantal klachten hier is minimaal.

Naast het voltijdse programma kan het onderwijs ook op andere manieren worden gevolgd. In de eerste plaats gebeurt dit via de **ETF Open University**. Zowel de voorbereidings- als schakelprogramma's, de bacheloropleiding met afstudeerrichting Bijbel & Theologie en de masteropleiding met afstudeerrichting Kerk & Pastoraat kunnen in deeltijd worden gevolgd. De ETF Open University vertrekt vanuit een concept van **blended learning**, waarbij e-learning wordt gecombineerd met contactonderwijs. Er vinden minimaal 3 contactdagen gedurende het jaar plaats; daarnaast wordt elk jaar in augustus een Summer Colloquium van een week voor deze studenten georganiseerd. Voor alle vakken zijn er specifieke leerpaden opgesteld om studenten via de ETF Virtual Campus te helpen ze stapsgewijs te volgen. Onderwijskundig is het Open University-traject goed uitgewerkt volgens de commissie, en het heeft een positieve uitwerking in onderwijskundig-didactisch opzicht op het gewone curriculum. De Open University-studenten met wie de commissie sprak beklemtonden de adequate organisatie van het systeem. Sommigen vonden wel dat de stimulans om zelfstandig op zoek te gaan naar bronnen sterker mag.

De commissie heeft ervaren dat studenten zich goed in hun vel voelen op de ETF-campus. Gezien de **zeer lage drop-out** in het eerste bachelorjaar (tussen de 0-11%) mag de onderwijsleeromgeving als zeer bevredigend beschouwd worden. De commissie is globaal van oordeel dat de bachelor- en masteropleiding aan de ETF studeerbaar zijn. Als een kleine kanttekening vraagt de commissie te waken over de mindere gemotiveerdheid en werkhethiek onder sommige studenten – dit was althans een observatie onder de docenten. De studenten houden van de kleinschaligheid in de instelling, en juist daardoor kan dergelijk gedrag extra 'besmettelijk' zijn.

De ETF is gevestigd in een voormalig opleidingsinstituut voor Jezuiten in de Leuvense deelgemeente Heverlee. Deze locatie is per fiets, auto en bus

goed bereikbaar. Het gebouwencomplex kent twee gedeelten. In het academisch centrum zijn de receptie, onderwijsruimten, bibliotheek en kantoren gevestigd. Op de campus van de faculteit bevinden zich meer dan 70 studenten- en gastenkamers. De gehele **infrastructuur** verkeert in goede staat. De leslokalen zijn adequaat uitgerust, maar het aantal computers ter beschikking van de studenten is gering. In de zomer van 2012 werd gestart met de bouw van een nieuw conferentiecentrum, het Leuven Center for Christian Studies.

De **bibliotheek** van de ETF bevat meer dan 85.000 boeken en tijdschrifttitels, waarvan het overgrote deel gecatalogiseerd. De collectie is in ruime mate tot stand gekomen via verschillende giften. De ETF probeert niet exhaustief te zijn, maar een eigen identiteit te bewaren en pragmatisch te werk te gaan. Studenten worden bijvoorbeeld aangemoedigd om gebruik te maken van de bibliotheken van de KU Leuven.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 - Gerealiseerde eindniveau

De commissie beoordeelt het gerealiseerde eindniveau voor beide opleidingen als goed.

De commissie is tevreden over de variatie in **evaluatievormen** bij de bachelor en master. Naast mondelinge en schriftelijke examens wordt veel gebruik gemaakt van alternatieve evaluatievormen als werkstukken en presentaties, en in meer beperkte mate van permanente evaluatie. Hoe verder de opleiding vordert, hoe meer nadruk op alternatieve evaluatievormen. In de master programmeert minder dan de helft van de vakken nog 'klassieke' examens. Het is met andere woorden duidelijk dat het zelfstandig werken/denken van de student steeds meer aangesproken wordt doorheen de opleidingen.

De commissie heeft een uitgebreide steekproef aan examenopgaven gelezen. De **examens** zijn adequaat vormgegeven en peilen zowel naar kennis als inzicht van de studenten. Tevens is er voldoende variatie. Zo combineren sommige schriftelijke examens reproductievragen met het laten schrijven van korte essays. De commissie heeft vastgesteld dat ook de overgang van bachelor naar master gemarkeerd wordt door complexere examenopgaven.

De commissie prijst verder het nagenoeg veralgemeende gebruik van **verbetersleutels** door de docenten. Hoewel er geen expliciet toetsbeleid in

voege is, blijkt (onder meer uit het examenreglement) dat het transparant toetsen van de leerstof veel aandacht krijgt aan de ETF. In 2010 kreeg het onderwijzend personeel ook een didactische training over het evalueren. Voorts heeft de ETF recent sterk ingezet op een betere **feedback** op papers en examens. Tot nog toe moeten studenten zelf het initiatief nemen om feedback te krijgen, maar vanaf 2013–2014 zal dit structureler aangepakt worden. Er zullen vaste feedbackmomenten komen alsmede een pilotproef met een elektronisch systeem (Turnitin) dat papers op plagiaat screent en het geven van feedback door docenten faciliteert. De commissie vraagt ook aandacht voor voldoende tussentijdse feedback op werkstukken – hiervoor kan de Open University-aanpak als leidraad dienen.

In het derde bachelorjaar schrijven studenten een **bachelorproef** van 8.000 à 10.000 woorden. Inhoudelijk zijn deze werkstukken niet bijzonder origineel – hetgeen ook niet verwacht hoeft te worden voor een bachelorproef – maar de commissie is wel positief verrast door de goede methodologische uitwerking van de werkstukken. De door de commissie gelezen bachelorproeven tonen aan dat de studenten de technische aspecten van het schrijven (vraagstelling, bibliografie, opbouw) reeds vroeg onder de knie hebben.

De **stage** wordt geëvalueerd aan de hand van een logboek (met stageverslag), een eindverslag van ca. 40–50 pagina's en evaluatiegesprekken. De begeleiders van de stageplaatsen geven aan het eind van de stage een beoordeling over het functioneren van de stagiair op 24 deelfacetten, alsook een algehele beoordeling (onvoldoende, matig, voldoende, goed, uitstekend). De commissie vindt de wijze van beoordelen adequaat.

De commissie waardeert dat de **masterproef** niet alleen door de begeleider (50%) en een interne lezer (25%), maar ook door een externe lezer (25%) beoordeeld wordt. Er vindt geen mondelinge verdediging van de masterproef plaats. De commissie heeft een uitgebreide steekproef aan masterproeven gelezen en beschouwt de toegekende quoteringen in verhouding tot de geleverde kwaliteit. De commissie waardeert dat bij de meeste masterproeven een duidelijke methodologische reflectie (met expliciete uitwerking van de vraagstelling) aanwezig is. Niet alle ingekeken masterproeven halen hetzelfde niveau – in sommige gevallen is de argumentatie aan de speculatieve kant – maar de commissie is niettemin onder de indruk van de uitwerking, de helderheid en het kritische gehalte van de eindwerken.

Globaal gezien worden alle doelstellingen adequaat getoetst, zowel in de bachelor- als in de masteropleiding. Alleen de 'attitudedoelstellingen' die

elk opleidingsonderdeel zich stelt, meent de commissie, zijn enigszins problematisch omdat die gedurende langere tijd verworven worden en nauwelijks getoetst kunnen worden. Zich baserende op haar gesprekken met de studenten, de kwaliteit van de toetsing en het leermateriaal, alsook de knappe resultaten voor de bachelorproef, acht de commissie het **niveau van de afgestudeerde bachelors** alvast als goed. Nagenoeg iedereen uit deze groep stroomt door naar een vervolgopleiding.

Op basis van haar gesprekken ter plaatse en de terugkoppeling van alumni, de kwaliteit van de toetsing en het leermateriaal, alsook het goede niveau van de masterproeven, acht de commissie de afgestudeerde masters goed voorbereid op de **arbeidsmarkt**. De ETF levert afgestudeerden af die in de eerste plaats uitgesproken academisch gevormd zijn, die hun standpunten adequaat kunnen verwoorden en met de juiste methodologie een onderzoek kunnen aanpakken of een leidinggevende positie bekleden. Weliswaar klinkt hier en daar de opmerking – en ook de opleiding is zich daarvan bewust – dat de praktische vertaalslag bij dat alles soms achterop hinkt. In GKW 2 is reeds gewezen op de ‘relationele’ vaardigheden en het tekort dat studenten op dit vlak ervaren. Er mag niet uit het oog verloren worden dat de afgestudeerden in de maatschappij ook met andere opvattingen (ook van niet-gelovigen) geconfronteerd zullen worden. Niettemin zijn afgestudeerden **breed inzetbaar** en kijken ze overwegend tevreden naar hun opleiding terug. Een enquête uit 2011 onder ETF-alumni wees uit dat bijna iedereen een betaalde job had: 15% in een kerkelijke gemeente, bijna 40% bij een christelijke organisatie, bijna 15% op een hogeschool of universiteit, bijna 15% in het basis- of secundair onderwijs en ruim 18% buiten de theologische sector. Opmerkelijk is dat veel studenten het aanbod krijgen om op hun stageadres aan de slag te gaan.

De commissie vindt de resultaten inzake **internationalisering** aan de maat. Op het moment van visitatie werd een internationale studentenmobiliteit van 16% gerealiseerd. Hierbij dient aangetekend dat een meerderheid van de ETF-studenten uit het buitenland komt, en de campus door dit feit alleen al een uitgesproken internationaal karakter draagt (waardoor positieve interactie tot stand komt).

Zoals in GKW 2 gesteld, kenmerken de ETF-opleidingen zich door relatief lage drop-out cijfers. Het aandeel studenten dat binnen de voorziene duur het bachelordiploma behaalt is wel zeer wisselend: 28% in 2007–2008, 43% in 2008–2009 en 71% in 2009–2010. In deze statistiek zijn weliswaar alle studenten (dus ook degenen die onderweg uitvielen) inbegrepen. Brengt men

alleen de studenten in kaart die hun diploma behalen, dan tekent zich zowel voor de bachelor als de master een toenemend **studierendement** af. In 2011–2012 had in beide programma's 80% van de studenten een programmarendement van 85% of meer. Dit betekent dat het grootste deel van de studenten maar een beperkte studieachterstand oploopt.

Voor de masteropleiding ligt het aandeel studenten dat het diploma binnen de normale tijd behaalt lager dan voor de bacheloropleiding. Hier speelt het fenomeen van het extra '**thesisjaar**' mee: studenten verkiezen hun thesis op een later moment – een 'derde studiejaar' – in te dienen, en dit ondanks de inspanningen van de opleiding om ze in een vroeg stadium aan te laten beginnen. De commissie meent dat deze vertraging eerder een bewuste keuze van de studenten is, dan een falen in de begeleiding en stimulans vanuit de opleiding.

Generieke kwaliteitswaarborg 4 – Opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg

De commissie beoordeelt de opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg voor beide opleidingen als goed.

Het **kwaliteitsbeleid** van de ETF verloopt langs verschillende geleidingen. Een onderwijscommissie, bestaande uit de rector, de decaan en de vakgroepvoorzitters, ontwikkelt de curricula van de opleidingsprogramma's en evalueert de onderwijsactiviteiten van het academisch personeel. De studentenraad adviseert de directie op verzoek en op eigen initiatief. Minimaal twee keer per semester is er overleg tussen afgevaardigden van de studentenraad, de onderwijscommissie en de directie. De onderwijscommissie nodigt een vertegenwoordiging van de studentenraad uit wanneer agendapunten worden besproken die rechtstreeks het onderwijsproces raken. Ook is de studentenraad permanent vertegenwoordigd in de raad van bestuur en in de faculteitsraad. Die laatste verleent goedkeuring aan de besluiten van de onderwijscommissie en de onderzoekscommissie (die het onderzoek coördineert). Ten slotte vergaderen de directie, de onderwijsadministratie en de studentenraad gezamenlijk 4 maal per jaar. Uit dit alles blijkt dat **studenten op vele fronten medezeggenschap** hebben.

Een belangrijke input voor kwaliteitszorg vormt de informatie die binnenkomt via bevragen. Na afloop van elk opleidingsonderdeel wordt een **cursusevaluatie** aan de student voorgelegd, met betrekking tot de cursusinhoud, de rol van de docent, de studielast en het examen. De studenten

ontvangen deze vragenlijst langs elektronische weg. De enquête bestaat uit 29 (gesloten) vragen en wordt anoniem verwerkt. De resultaten worden samengevat en zijn ter inzage van de lesgever. Deelname aan de enquête is niet verplicht: het percentage van respondenten lag de afgelopen jaren tussen de 25 en 40%.

De **studentenevaluatie** (ook wel programma-evaluatie genoemd) vindt in de regel tweejaarlijks plaats. Aan het eind van het academiejaar krijgen de studenten via elektronische weg een vragenlijst voorgelegd die bestaat uit 85 vragen die betrekking hebben op een veelheid aan onderwerpen rond het programma en de instelling. De uitkomsten worden in eerste instantie per vraag, door middel van staafdiagrammen, samengevat. De directie maakt een eerste analyse en besteedt aandacht aan de onderwerpen waarover meer dan 10% van de studenten niet tevreden is. De afgelopen jaren varieerde het deelnamepercentage, net als bij de cursusevaluaties, tussen de 25 en 40%.

De commissie ziet in deze bevragingen een **efficiënt systeem** om, op periodieke basis, de zwakke plekken van de programma's bloot te leggen. Probleemgevallen worden daadwerkelijk besproken en opgevolgd in de daarvoor voorziene geleidingen. De ETF ziet zelf nog verbetering in de communicatie van de enquêteresultaten (en de daaraan gekoppelde verbetermaatregelen). Vaak bereikt de informatie daarover alleen de commissies of de studentenraad, zodat niet alle betrokkenen op de hoogte zijn. Een ander aandachtspunt is de relatief lage respons op de evaluaties. Een deel van de verklaring hiervoor zou kunnen liggen in het grote aantal vragen – zeker voor de studentenevaluatie – dat doorworsteld moet worden. Omwille van de representativiteit acht de commissie een verhoging van dit percentage voor wenselijk.

Naast de formeel vastgelegde instrumenten kent de faculteit instrumenten die **incidenteel** kunnen ingezet worden. Zo heeft de directie in 2012 een informele 'hearing' gehad met de studenten. In het academiejaar 2012–2013 werd tweemaal een 'open faculteitsraad' gehouden. Ook sommige individuele docenten hebben de gewoonte op het einde van hun cursus een 'open' evaluatiegesprek met de studenten te houden.

Naast studenten worden ook eigen medewerkers (via een jaarlijkse personeelsenquête), de **alumni** en het **werkveld** systematisch bij de interne kwaliteitszorg betrokken. Vanaf 2004 vindt er ieder jaar een alumnidag plaats. De opkomst daarvan schommelt rond de 15–20 studenten, zo'n

10% van het totaal aantal genodigden (voor alumni uit andere landen dan België en Nederland is het vaak een moeilijke verplaatsing). Eens in de twee jaar vindt er een alumni-enquête plaats, en eens in de vier jaar een bevraging van de werkgevers van de oud-studenten. Ten slotte vindt er apart overleg plaats met vertegenwoordigers van het afnemend beroepenveld – zowel in België als in Nederland – en specifiek met de vertegenwoordigers van het godsdienstonderwijs.

Op de vraag of het geschetste kwaliteitsbeleid voldoende resultaten bereikt, kan de commissie volmondig affirmatief antwoorden. In vergelijking met de vorige visitatie (in 2005) is er een **grote sprong voorwaarts** gemaakt. Er zijn een reeks concrete verbetermaatregelen uit voort gekomen. Zo is er de voorbije jaren sterk ingezet op het onderzoeksprofiel van het personeel, en is er meer aandacht voor filosofie, oecumenisch denken en interdisciplinariteit in de programma's. In het academiejaar 2009–2010 heeft de ETF een herzien curriculum van de bachelor- en masteropleiding ingevoerd. Ook voor 2014–2015 staan belangrijke wijzigingen in het curriculum op til. De commissie waardeert dat de ETF de visitatie als een leerproces beschouwt, vanuit de filosofie dat ze hier veel bij te winnen heeft. Het zelfevaluatie-rapport naar aanleiding van de visitatie ademde deze geest; het was een openhartige presentatie van zowel zwakke als sterke punten.

Integraal eindoordeel van de commissie

Bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 4 – Opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed, Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 4 als goed, is het eindoordeel van de **bacheloropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen**, conform de beslisregels, goed

Masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces	G
Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau	G
Generieke kwaliteitswaarborg 4 – Opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg	G

Vermits Generieke Kwaliteitswaarborg 1 als goed wordt beoordeeld, Generieke Kwaliteitswaarborg 2 als goed, Generieke Kwaliteitswaarborg 3 als goed en Generieke Kwaliteitswaarborg 4 als goed, is het eindoordeel van de **masteropleiding Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen**, conform de beslisregels, goed.

Samenvatting van de aanbevelingen in het kader van het verbeterperspectief

Generieke kwaliteitswaarborg 1 – Beoogd eindniveau

- Geef de ETF meer (internationale) naamsbekendheid, en zet hier-voor ook oud-studenten in.

Generieke kwaliteitswaarborg 2 – Onderwijsproces

- Voor de bachelopleiding
 - Versterk de academische component van de stage.
 - Laat docenten wat meer inspelen op de Vlaamse context en het Vlaamse kerkelijke landschap.
- Voor beide opleidingen
 - Breng meer relationele vaardigheden in de programma's.
 - Waak erover dat de afstudeerrichting Godsdienst & Onderwijs, in de perceptie van de studenten, niet te eenzijdig op godsdienst komt te liggen.
 - Probeer iets aan de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de staf te doen.
 - Waak erover dat het grote aantal deeltijdse aanstellingen de ontwikkeling van de onderzoekscultuur niet in de weg staat.
 - Geef de onderwijskundige professionalisering van het personeel nog meer impulsen.

Generieke kwaliteitswaarborg 3 – Gerealiseerd eindniveau

- Ga na hoe 'attitudedoelstellingen' doeltreffend getoetst kunnen worden.

Generieke kwaliteitswaarborg 4 – Opzet en organisatie van interne kwaliteitszorg

- Tracht iets te doen aan de lage respons op de studentenevaluatie, en verbeter de communicatie van enquêteresultaten.

BIJLAGE

Personalia van de leden
van de visitatiecommissie

Henk Witte (1947) studeerde theologie in Tilburg en Nijmegen met dogmatische theologie als specialisatie. Hij heeft als wetenschappelijk medewerker, later universitair docent, gewerkt aan de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat te Heerlen (1974–1975) en aan de Theologische Faculteit Tilburg (vanaf 1975), die in 2007 is opgegaan in de Tilburg School of Catholic Theology. Vanaf 2005 tot zijn pensioen in 2012 was hij universitair hoofddocent. Thans bekleedt hij nog aan deze faculteit de Xaverius-leerstoel voor spiritualiteit en theologie vanuit ignatiaans perspectief. Tussen 1995 en 2005 combineerde hij zijn werk aan de universiteit met een deeltijdbaan als senior-beleidsmedewerker aan het Secretariaat van het R.K. Kerkgenootschap te Utrecht. Hij is in Tilburg gepromoveerd op een onderzoek naar de wording en verwerking van de uitspraak over de 'hiërarchie' van waarheden uit het decreet over het oecumenisme van het Tweede Vaticaans Concilie (1986) en heeft zich in onderwijs en onderzoek vooral bezig gehouden met ecclesiologie, ambtsvragen, oecumenica en algemene sacramentenleer. Enkele recente publicaties: AMDG. *Een ignatiaans perspectief op de ongemakkelijke verhouding van spiritualiteit en theologie* (inaugurale rede), Tilburg 2011; "Ecclesia, quid dicis de teipsa?" Can ecclesiology be of any help to the Church to deal with advanced modernity? in Staf Hellemans & Jozef Wissink (ed.), *Towards a New Catholic Church in Advanced Modernity. Transformations, Visions, Tensions* (Tilburg Theological Studies 5), Münster 2012, 121–145; Parochie waarheen? Reflecties in het licht van Vaticanum II, in Marc Steen (red.), *Parochie... waarheen?* (Cahiers voor Praktische Theologie 14), Antwerpen 2013, 81–94; Ecclesiologische kanttekeningen bij de digitale omwenteling, in *Collationes* 44, 2014, 73–86. Van 2007–2011 was hij vicedecaan onderwijs aan de Tilburg School of Catholic Theology. In 2012 leidde hij de onderwijsvisitatie vanuit de Agenzia della sante Sede per la Valutazione e la Promozione della Qualità delle Università e Facoltà Ecclesiastiche aan twee kerkelijke instellingen in Oostenrijk.

Caroline Vander Stichele (1959) studeerde godsdienstwetenschappen en theologie aan de KU Leuven. Van 1988 tot 1992 was zij toegevoegd docent voor Nieuwe Testament aan de Universiteit Utrecht en in 1992–1993 tevens aan de Theologische Faculteit Tilburg. Sinds 1993 is zij als Universitair Docent verbonden aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Haar onderzoek situeert zich op het gebied van Bijbelwetenschappen, Gender Studies en de culturele receptiegeschiedenis van de bijbel. Tot haar publicaties behoren: *Contextualizing Gender in Early Christian Discourse: Thinking Beyond Thecla* (met Todd Penner, 2009) en diverse bundels, waarvan meest recent: *Text, Image & Otherness in Children's Bibles: What is in the Picture?* (2012, met Hugh Pyper). Meer

informatie is te vinden op: <http://www.uva.nl/contact/medewerkers/item/c.h.c.m.vander-stichele.html?f=Vander+Stichele>.

Monique Foket is geboren in 1941 in Ukkel, België. Na een regentaat in Germaanse talen (Brussel, 1961), behaalde ze een baccalaureaat in de filosofie (UCL, 1978) en een doctoraat in de theologie (UCL, 1983). Ze onderwees Germaanse talen en godsdienst in het secundair onderwijs (Brussel, 1961–1988), en kerkgeschiedenis, spiritualiteit en catechese in de Centre d'Etudes théologiques et pastorales (CETEP) (Brussel, 1976–1999). Sinds 1988 doceert ze spiritualiteit, cultuur en media en verschillende vakken met betrekking tot religieuze pedagogie (UCL, Faculté de théologie). Sinds 2001, geeft ze een Seminarie over 'la Didactique du fait religieux' (Dijon, Institut de formation pour l'enseignement des religions of IFER). Sinds 1989, is ze voorzitter van de Comité scientifique Religion (Centre catholique de formation continue pour les professeurs de l'enseignement secondaire, voor UCL en andere instellingen). Sinds 1993 is ze voorzitter van de Commissie voor de vorming van de godsdienstleraren (UCL, Faculté de théologie) en lid van de interfacultaire commissie voor de Aggregaties (UCL). Haar onderzoeksdomein situeert zich op het vlak van spiritualiteit en mystiek, kerkgeschiedenis, pedagogie, cultuur en media.

Jan van der Watt (1952) studied classics and theology at the Universities of Port Elizabeth and Pretoria (South Africa) and he holds a doctorate in Theology (DD–1986) and in Classics (Dlitt-1999) (all degrees cum laude). From 1980–1986 he lectured at the University of Fort Hare and from 1986–2009 he was professor at the University of Pretoria. Since 2009 he is professor in New Testament at the Radboud University Nijmegen. He is extra-ordinary professor of the University of South Africa, was Mercator professor at Bonn, Beason visiting professor as Asbury, academic advisor to the Rector and regular visiting professor of the St Petersburg Christian University, Russia. He was also member of visitation committees in South Africa. He is/was editor of inter alia *Review of Biblical Literature* (SBL Press), *Encyclopedia of the Bible and its Reception* (De Gruyter), *Oxford Dictionary of the Bible and Ethics* (Oxford) and written/edited about 40 books and over 130 academic articles, for instance, *Family of the King. Metaphorical dynamics in the Gospel according to John*, *Salvation in the New Testament*, *Introduction to the Gospel and Letters of John*. He was also editor of several translation projects of the Bible into Afrikaans. He also received several awards, for instance, Totius prize, Humboldt stipendium, Van Drimmelin prize, Radboud top researchers grant and was named one of the 100 leading thinkers at the University of Pretoria over the past 100 years.

Charlotte De Wilde (1992) behaalde in 2013 een bachelor in de Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen aan de KU Leuven. Tijdens deze jaren ontwikkelde ze een passie voor kerkelijk recht en onderwijs. In het academiejaar 2013–2014 was ze vertegenwoordiger voor de studenten uit de groep humane wetenschappen in verschillende beleidsorganen van de KU Leuven. In 2015 zal ze de master Samenleving, recht en religie afronden en zich verder inzetten voor de kwaliteit van het onderwijs aan de KU Leuven.

Marjolein Klapwijk (Kampen, 1991) is derdejaars bachelorstudent theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven. Gezien haar vele verschillende interesses besloot zij om na het VWO een tussenjaar te nemen en naar Kenia te reizen. In deze tijd ontdekte zij haar passie voor theologie en trad hiermee in de voetsporen van haar vader. Op de middelbare school kon zij al positief-kritisch meedenken door deel te nemen aan de leerlingenraad en ook op de universiteit heeft zij als bestuurslid van de studentenvereniging menig idee kunnen vormen over het leven van de student. Het deelnemen aan de visitatiecommissie was voor haar dan ook een ideale mogelijkheid om dit uit te breiden en ook een kijkje achter de schermen bij de Katholieke Universiteit Leuven te nemen.